

РОЗДІЛ 1. РОЛЬ І ЗАВДАННЯ ЦИВІЛЬНОЇ ОБОРОНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

§1. Організація системи цивільної оборони в Україні

Історія виникнення цивільної оборони (ЦО) бере свій початок з часів Радянського Союзу, коли рішенням Ради Народних Комісарів СРСР у 1932 р. була створена протиповітряна оборона.

З появою зброї масового ураження, що здатна наносити удари по всій території країни і утворювати масові осередки ураження на великих площах, існуюча на той час система захисту населення виявилася недостатньою.

Виникла необхідність створення єдиної загальнодержавної оборонної системи, яка б займалася захистом населення, об'єктів і територій в цілому в масштабах країни і в кожній республіці, області, місті, районі, селі, на кожному об'єкті із залученням зусиль усього населення. Такою системою стала цивільна оборона СРСР, яка була створена у 1961 р.

До середини 80-х років минулого століття ЦО, маючи суто воєнний характер, була системою загальнодержавних оборонних заходів, що спрямовувалися на захист населення від зброї масового ураження імовірного противника. З виникненням великих катастроф природного характеру (землетрус у Вірменії) та техногенних (Чорнобильська катастрофа) надзвичайних ситуацій стало очевидним, що держава не має необхідних сил і засобів, здатних запобігти виникненню таких надзвичайних ситуацій, а в разі виникнення - ліквідувати їх наслідки. З цією метою було прийнято рішення реорганізувати систему ЦО, основним завданням якої з 1987 р. став захист населення і територій від небезпечних наслідків аварій і катастроф природного, техногенного, екологічного і воєнного характеру.

Цивільна оборона України розпочала своє існування на засадах Закону України "Про Цивільну оборону України" від 3 лютого 1993 р. Цим законом визначається, що кожен громадянин має право на захист свого життя і здоров'я від наслідків аварій, катастроф, пожеж, стихійного лиха та на вимогу гарантій забезпечення реалізації цього права від Кабінету Міністрів України, міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, керівництва підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності і підпорядкування.

Згідно із законом Цивільна оборона України є державною системою органів управління, сил і засобів, що створюється для організації і

забезпечення захисту населення від наслідків НС техногенного, екологічного, природного та воєнного характеру.

Завданнями ЦО України є:

1. Запобігання виникненню надзвичайних ситуацій техногенного походження і запровадження заходів щодо зменшення збитків та втрат у разі аварій, катастроф, вибухів, великих пожеж та стихійного лиха.
2. Оповіщення населення про загрозу і виникнення надзвичайних ситуацій у мирний і воєнний часи та постійне інформування його про наявну обстановку.
3. Захист населення від наслідків аварій, катастроф, великих пожеж, стихійного лиха та застосування засобів ураження.
4. Організація життєзабезпечення населення під час аварій, катастроф, стихійного лиха та у воєнний час.
5. Організація і проведення рятувальних та інших невідкладних робіт у районах лиха і осередках ураження.
6. Створення систем аналізу і прогнозування, управління, оповіщення і зв'язку, спостереження і контролю за радіоактивним, хімічним і бактеріологічним зараженням, підтримання їх у готовності для сталого функціонування у надзвичайних ситуаціях мирного і воєнного часів.
7. Підготовка і перепідготовка керівного складу цивільної оборони, її органів управління та сил, навчання населення вмінню застосовувати засоби індивідуального захисту і діяти в надзвичайних ситуаціях.

Цивільна оборона в Україні організовується за територіально-виробничим принципом на всій території держави.

Систему цивільної оборони складають:

- центральний орган виконавчої влади з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи;
- органи виконавчої влади всіх рівнів, до компетенції яких віднесено функції, пов'язані з безпекою і захистом населення, попередженням, реагуванням і діями у надзвичайних ситуаціях;
- органи повсякденного управління процесами захисту населення у складі міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, місцевих державних адміністрацій, керівництва підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності і підпорядкування;
- сили і засоби, призначені для виконання завдань цивільної оборони;
- фонди фінансових, медичних та матеріально-технічних ресурсів, передбачені на випадок надзвичайних ситуацій;
- системи зв'язку, оповіщення та інформаційного забезпечення;
- курси та навчальні заклади підготовки і перепідготовки фахівців та населення з питань цивільної оборони;
- служби цивільної оборони.

Керівництво Цивільною обороною України відповідно до її побудови покладається на Кабінет Міністрів України, міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, Раду міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, керівників підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності і господарювання.

Начальником Цивільної оборони України є прем'єр-міністр України, а його заступником - керівник центрального органу виконавчої влади з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи; Начальником цивільної оборони Автономної Республіки Крим є Голова Ради міністрів Автономної Республіки Крим; начальниками цивільної оборони, згідно з адміністративно-територіальним устроєм України, є голови місцевих державних адміністрацій; начальниками цивільної оборони в міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, на підприємствах, в установах і організаціях є їх керівники.

Безпосереднє виконання завдань цивільної оборони здійснюється постійно діючими органами управління у справах цивільної оборони, у тому числі створеними у складі підприємств, установ і організацій силами та службами цивільної оборони.

Завдання, функції та повноваження органів управління у справах цивільної оборони визначаються Законом України "Про Цивільну оборону України" і Положенням про органи управління у справах цивільної оборони, яке затверджується Кабінетом Міністрів України.

Органи управління у справах цивільної оборони, які входять до складу місцевих державних адміністрацій, є підрозділами подвійного підпорядкування.

Керівництво підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності і підпорядкування забезпечує своїх працівників засобами індивідуального та колективного захисту, організовує здійснення евако-заходів, створює сили для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій та забезпечує їх готовність до практичних дій, виконує інші заходи з цивільної оборони і несе пов'язані з цим матеріальні та фінансові витрати в порядку та обсягах, передбачених законодавством.

Потенційно небезпечні об'єкти додатково створюють локальні системи виявлення загрози виникнення надзвичайної ситуації та оповіщення персоналу і населення, що проживає в зонах можливого ураження; запроваджують інженерно-технічні заходи, що зменшують ступінь ризику виникнення аварій, пожеж та вибухів, і несуть витрати щодо їх здійснення в обсягах, передбачених відповідними нормативно-правовими актами.

Потенційно небезпечний об'єкт - об'єкт, на якому використовуються, виготовляються, переробляються, зберігаються або транспортуються небезпечні радіоактивні, пожежо-, вибухо-, хімічно-небезпечні речовини та біологічні препарати, а також гідротехнічні і транспортні споруди, транспортні засоби та інші об'єкти, що створюють реальну загрозу виникнення надзвичайної ситуації.

Власники потенційно небезпечних об'єктів відповідають за захист населення, що проживає в зонах можливого ураження, від наслідків аварій на цих об'єктах.

Для проведення рятувальних та інших невідкладних робіт у разі виникнення надзвичайних ситуацій застосовуються сили цивільної оборони: війська, спеціалізовані і невоєнізовані формування.

Структура управління силами ЦО Міністерства з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи (МНС) України наведена на рис. 1.

Війська Цивільної оборони України, згідно із Законом України "Про війська Цивільної оборони України", - це спеціалізовані військові формування, які підпорядковуються керівникові центрального органу виконавчої влади з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи і призначені для захисту населення і територій у разі виникнення надзвичайних ситуацій, спричинених аварією, катастрофою, стихійним лихом, епідемією, епізоотією, епіфітотією, великою пожежею, застосуванням засобів ураження, що призвели або можуть призвести до людських і матеріальних втрат, ліквідації їх наслідків та виконання інших передбачених законом завдань.

Основними завданнями військ Цивільної оборони України є:

1. Здійснення заходів щодо підтримання органів управління сил і засобів військ Цивільної оборони України в стані постійної готовності до виконання поставлених завдань.
2. Нагромадження, розміщення, зберігання та своєчасне відновлення озброєння, військової та спеціальної техніки, інших матеріально-технічних засобів, призначених для проведення аварійно-рятувальних робіт у мирний та воєнний час.
3. Проведення рятувальних та інших невідкладних робіт у зонах надзвичайної екологічної ситуації, осередках ураження та районах стихійного лиха.
4. Проведення піротехнічних робіт, пов'язаних із знешкодженням вибухонебезпечних об'єктів.
5. Сприяння Збройним силам України в обороні України, захисті її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканості.

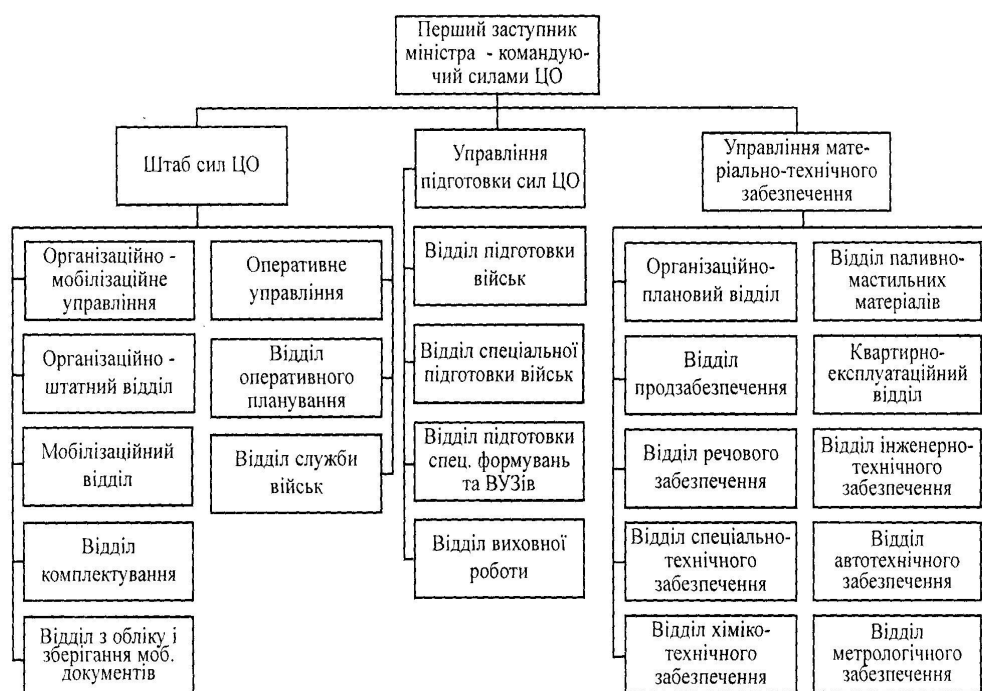

Рис. 1. Структура управління силами Цивільної оборони МНС України

Діяльність військ Цивільної оборони України базується на принципах:

- гуманізму і милосердя, пріоритетності завдань рятування життя та збереження здоров'я людей і природного середовища в разі виникнення надзвичайних ситуацій;
- поваги до людини, її прав і свобод;
- забезпечення безпеки людей у разі проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт під час ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій;
- додержання екологічної безпеки;
- поєднання засад добровільності комплектування та загального військового обов'язку.

Спеціалізовані формування цивільної оборони - це складова частина сил цивільної оборони, що призначена для виконання специфічних робіт, пов'язаних з радіаційною та хімічною небезпекою, значними руйнуваннями внаслідок землетрусу, аварійними ситуаціями на нафтогазодобувних промислах, проведення попереджувальних та профілактичних заходів, у тому числі і поза межами України.

Спеціалізовані формування утворюються в залежності від рівня підпорядкування: центрального підпорядкування - центральним органом виконавчої влади з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи (далі - орган з питань НС та ЦЗН); територіального - місцевою державною адміністрацією, об'єктового - адміністрацією підприємства, установи, організації.

Спеціалізовані формування виконують:

- рятувальні, аварійні та евакуаційні роботи в осередку ураження і надання медичної допомоги потерпілим безпосередньо на робочому місці або під час евакуації;
- роботи щодо запобігання надзвичайним ситуаціям;
- виробництво, ремонт і технічне обслуговування дихальних апаратів, контрольних приладів, засобів аварійного зв'язку, іншого обладнання для боротьби з наслідками надзвичайних ситуацій.

За окремими договорами спеціалізовані формування:

- виконують роботи неаварійного характеру, спрямовані на посилення протиаварійного захисту потенційно небезпечних об'єктів;
- здійснюють підготовку персоналу потенційно небезпечних об'єктів до дій у надзвичайних ситуаціях;
- виконують завдання гуманітарної та інших видів допомоги, визначених Женевськими конвенціями про захист жертв війни та цивільного населення.

Для реалізації покладених завдань спеціалізовані формування мають у своєму складі оперативні та допоміжні підрозділи, науково-дослідні організації, підприємства.

Структуру оперативних підрозділів, їхній штат і чисельність затверджує, виходячи з рівня управління, відповідний орган державної виконавчої влади, адміністрація підприємства, установи, організації.

Комплектування спеціалізованих формувань ЦО здійснюється за контрактом з числа фахівців, які мають досвід роботи з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій.

Невоєнізовані формування цивільної оборони - це складова частина сил цивільної оборони, які утворюються на воєнний час в областях, містах, районах, а також на підприємствах, що будуть продовжувати свою виробничу діяльність під час війни, а на мирний час - для проведення рятувальних і інших невідкладних робіт в осередках ураження.

За підпорядкованістю всі невоєнізовані формування ЦО поділяються на територіальні та об'єктові, а за призначенням - на формування загального призначення і формування спеціалізованих служб ЦО.

Територіальні формування утворюються в областях, містах, міських і сільських районах та підпорядковуються відповідному начальнику ЦО (області, міста, району). Вони залучаються до виконання завдань ЦО при виникненні надзвичайних ситуацій на найбільш важливих об'єктах.

Об'єктові формування утворюються на об'єктах народного господарства, які продовжують свою діяльність в умовах НС, і виконують рятувальні та інші невідкладні роботи на своїх об'єктах.

Формування загального призначення залучаються до проведення рятувальних і інших невідкладних робіт в осередках ураження. До них належать: збірні загони (команди, групи); збірні загони (команди, групи) механізації робіт і рятувальні загони (команди, групи).

Формування спеціалізованих служб ЦО створюються для виконання спеціальних заходів під час проведення рятувальних і інших невідкладних робіт (розвідка, надання медичної допомоги, локалізація і гасіння пожеж, проведення заходів радіаційного і хімічного захисту, ведення аварійно-технічних робіт, забезпечення охорони громадського порядку тощо).

До невоєнізованих формувань цивільної оборони зараховуються працездатні громадяни України (за винятком жінок, які мають дітей віком до 8 років, жінок із середньою та вищою медичною освітою, які мають дітей віком до 3 років, та осіб, які мають мобілізаційні приписи). Зарахування до невоєнізованих формувань не звільняє від основної діяльності.

Порядок використання особового складу невоєнізованих формувань, його матеріального, технічного і фінансового забезпечення, а також матеріального стимулювання в мирний час визначають Уряд АР Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації.

§ 2. Єдина державна система запобігання і реагування на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру

Захист населення і територій є системою загальнодержавних заходів, які реалізуються центральними, обласними, місцевими, районними, селищними та сільськими органами виконавчої влади, органами управління з питань надзвичайних ситуацій та цивільного захисту населення, підпорядкованими їм силами та засобами підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, добровільними формуваннями, що забезпечують виконання організаційних, інженерно-технічних, санітарно-гігієнічних, протиепідемічних та інших заходів у сфері запобігання й ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій.

Рівень національної безпеки не може бути достатнім, якщо в загальнодержавному масштабі не буде вирішено завдання захисту населення, об'єктів економіки, національного надбання від надзвичайних ситуацій техногенного, природного або іншого характеру.

Загрози життєво важливим інтересам громадян, держави, суспільства поділяються на зовнішні та внутрішні і виникають під час надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру та воєнних конфліктів.

Зовнішні загрози безпосередньо пов'язані з безпекою життєдіяльності населення і держави у разі розв'язання сучасної війни або локальних збройних конфліктів, виникнення глобальних техногенних екологічних катастроф за межами України (на Землі, в навколоземному просторі), які можуть спричинити негативний вплив на населення та територію держави.

Внутрішні загрози пов'язані з надзвичайними ситуаціями техногенного і природного характеру або спровоковані терористичними та іншими діями.

Визначаються такі принципи захисту:

- безумовного примату безпеки, відповідно до якого концепція прогресу поступається місцем концепції безпеки;

- ненульового (прийнятного) ризику, який полягає в намаганні досягти такого рівня ризику на підприємствах, який можна було б розглядати як прийнятний. Його параметри мають бути обґрунтовані;

- плати за ризик, розмір якої залежить від потенційної небезпеки техногенних об'єктів і є пропорційним величині можливого збитку. Ця плата може бути розумним самообмеженням споживання суспільства. Кошти спрямовуються на створення системи безпеки та підвищення оплати на виробництвах, де не забезпечується безпека (наприклад, вугільні шахти), а також на певні виплати за ризик, що мають стимулювати проведення заходів, спрямованих на забезпечення безпеки;

- добровільності, згідно з яким, ніхто не має права наражати людину на ризик без її згоди;

- невід'ємного права кожного на здорове довкілля, яке має бути гарантоване і захищене законом. Відповідно до цього, передбачаються обов'язки фізичних і юридичних осіб забезпечувати таке право і проводити свою діяльність так, щоб не завдавати шкоди довкіллю;

- правової забезпеченості - виходить з того, що всі аспекти функціонування системи захисту населення і територій регламентуються відповідними законами та нормативно-правовими актами;

- свободи інформації щодо безпеки людини - полягає у врахуванні громадської думки під час вирішення питань щодо будівництва небезпечних підприємств та інших питань, пов'язаних з безпекою;

- раціональної безпеки - передбачає максимально можливе економічно обґрунтоване зниження ймовірності виникнення надзвичайних ситуацій і пом'якшення їх наслідків;

- превентивної безпеки — максимально можливе значення ймовірності виникнення надзвичайних ситуацій;

- необхідної достатності і максимально можливого використання наявних сил і засобів - визначає обсяг заходів щодо захисту населення і територій у разі загрози і виникнення надзвичайних ситуацій.

Забезпечення захисту населення і територій у разі загрози та виникнення надзвичайних ситуацій, запобігання і реагування на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру є одним з найважливіших завдань держави. З метою реалізації цього завдання в Україні створена і діє Єдина державна система запобігання і реагування на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру (далі - ЄДС НС) (постанова Кабінету Міністрів України від 03.08.1998 р. № 1198) та прийнятий Закон України "Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру" (від 08.06.2000 р. № 1809-III). Ці

нормативні документи визначають основні принципи побудови, завдання, склад сил і засобів захисту населення і території країни, взаємодію основних елементів цього захисту, регулюють основні питання функціонування його в умовах виникнення надзвичайних ситуацій. •

Завданнями ЄДС НС є:

- розроблення нормативно-правових актів, а також норм, правил та стандартів з питань запобігання надзвичайним ситуаціям та забезпечення захисту населення і територій від їх наслідків;
- забезпечення готовності центральних та місцевих органів виконавчої влади, виконавчих органів рад, підпорядкованих їм сил і засобів до дій, спрямованих на запобігання і реагування на надзвичайні ситуації;
- забезпечення реалізації заходів щодо запобігання виникненню надзвичайних ситуацій;
- навчання населення поведінці та діям у разі виникнення надзвичайної ситуації;
- виконання цільових і науково-технічних програм, спрямованих на запобігання надзвичайним ситуаціям, забезпечення сталого функціонування підприємств, установ та організацій, зменшення можливих матеріальних втрат;
- збирання і аналітичне опрацювання інформації про надзвичайні ситуації, видання інформаційних матеріалів з питань захисту населення і територій від наслідків надзвичайних ситуацій;
- прогнозування і оцінка соціально-економічних наслідків надзвичайних ситуацій, визначення на основі прогнозу потреби в силах, засобах, матеріальних та фінансових ресурсах;
- створення, раціональне збереження і використання резерву матеріальних та фінансових ресурсів, необхідних для запобігання і реагування на надзвичайні ситуації;
- проведення державної експертизи, забезпечення нагляду за дотриманням вимог щодо захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій (у межах повноважень центральних та місцевих органів виконавчої влади);
- оповіщення населення про загрозу та виникнення надзвичайних ситуацій, своєчасне та достовірне його інформування про фактичну обстановку і вжиті заходи;
- захист населення у разі виникнення надзвичайних ситуацій;
- проведення рятувальних та інших невідкладних робіт щодо ліквідації надзвичайних ситуацій;

- організація життєзабезпечення постраждалого населення;
- пом'якшення можливих наслідків надзвичайних ситуацій у разі їх виникнення;
- здійснення заходів щодо соціального захисту постраждалого населення, проведення гуманітарних акцій;
- реалізація визначених законодавством прав у сфері захисту населення від наслідків надзвичайних ситуацій, в тому числі осіб (чи їх сімей), що брали безпосередню участь у ліквідації цих ситуацій;
- участь у міжнародному співробітництві у сфері цивільного захисту населення.

Організаційна структура ЄДС НС

ЄДС НС складається з постійно діючих функціональних і територіальних підсистем і має чотири рівні управління - загальнодержавний, регіональний, місцевий та об'єктовий (рис. 2).

Функціональні підсистеми створюються міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади для організації роботи, пов'язаної із запобіганням надзвичайним ситуаціям та захистом населення і територій від їх наслідків. У надзвичайних ситуаціях сили і засоби функціональних підсистем регіонального, місцевого та об'єктового рівнів підпорядковуються в межах, що не суперечать законодавству, органам управління відповідних територіальних підсистем ЄДС НС.

Організаційна структура та порядок діяльності функціональних підсистем ЄДС НС і підпорядкованих їм сил і засобів визначаються в положеннях про них, які затверджуються відповідними міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади за погодженням з МНС.

Територіальні підсистеми ЄДС НС створюються в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі для запобігання і реагування на надзвичайні ситуації у межах відповідних регіонів. Структура та порядок діяльності територіальних підсистем і підпорядкованих їм сил і засобів визначаються в положеннях про них, які затверджуються Головою Ради міністрів Автономної Республіки Крим, головами обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

Кожний рівень ЄДС НС має координуючі та постійні органи управління щодо виконання завдань у сфері запобігання надзвичайним ситуаціям, захисту населення і територій від їх наслідків, систему повсякденного управління, сили і засоби, резерви матеріальних та фінансових ресурсів, системи зв'язку та інформаційного забезпечення.

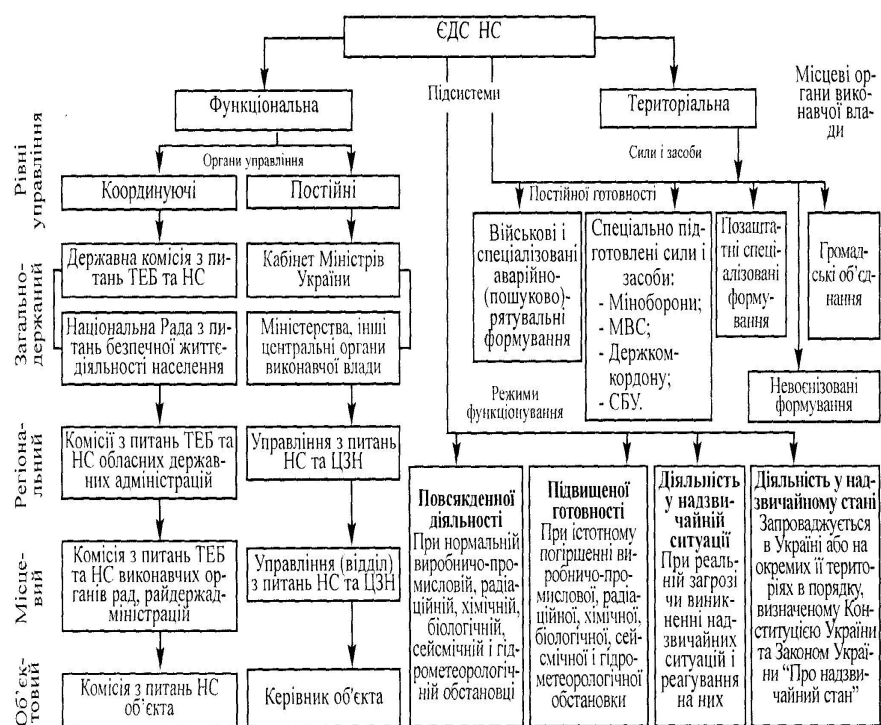

Рис. 2. Структура єдиної державної системи запобігання і реагування на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру

Координуючими органами ЄДС НС є:

1) на загальнодержавному рівні:

Державна комісія з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій (ТЕБ та НС);

Національна рада з питань безпечної життєдіяльності населення.

В окремих випадках для ліквідації надзвичайної ситуації та її наслідків рішенням Кабінету Міністрів України утворюється спеціальна Урядова комісія.

2) на регіональному рівні - комісії Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій з питань ТЕБ та НС (далі - регіональні комісії);

3) на місцевому рівні - комісії районних державних адміністрацій і виконавчих органів рад з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій (далі - місцеві комісії);

4) на об'єктовому рівні - комісії з питань надзвичайних ситуацій об'єкта (далі - об'єктові комісії).

Державні, регіональні, місцеві та об'єктові комісії (залежно від рівня надзвичайної ситуації) забезпечують безпосереднє керівництво реагуванням на надзвичайну ситуацію або на загрозу її виникнення.

Положення про Державну комісію з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій і Національну раду з питань безпечної життєдіяльності населення та їх персональний склад затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Положення про регіональну, місцеву комісію та її персональний склад затверджуються рішенням відповідного органу виконавчої влади.

Положення про об'єктову комісію та її персональний склад затверджуються рішенням керівника відповідного об'єкта.

У системі захисту населення і територій найважливішим заходом попереджувального характеру є підготовка керівного складу органів управління всіх рівнів (рис. 3) і навчання всіх верств населення України (рис. 4, 5). Навчання заходам безпеки та підготовка його до дій у НС є своєрідною профілактикою НС. Головну увагу при підготовці населення до дій в НС спрямовано на вдосконалення існуючої системи підготовки, перегляду і змін змісту, форм і методів навчання, дотримання правил техніки безпеки на виробництві та у побуті, порядку і правил дій в НС. Все це повинно сприяти значному зменшенню людських і матеріальних втрат.

Підготовка керівного і командно-начальницького складу та населення України здійснюється у відповідності до Положення про ЦО України, директиви начальника ЦО України - прем'єр-міністра України від

14.01.98 р. №33-114 ДСП, організаційно-методичних вказівок з підготовки населення, відповідних програм, наказів та директив міністра з питань НС України. Вона спрямована, насамперед, на набуття навичок керівниками центральних, місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ і організацій аналізувати і надавати оцінку обстановці, приймати обґрунтовані рішення при виникненні НС, а також щодо захисту населення в цих умовах.

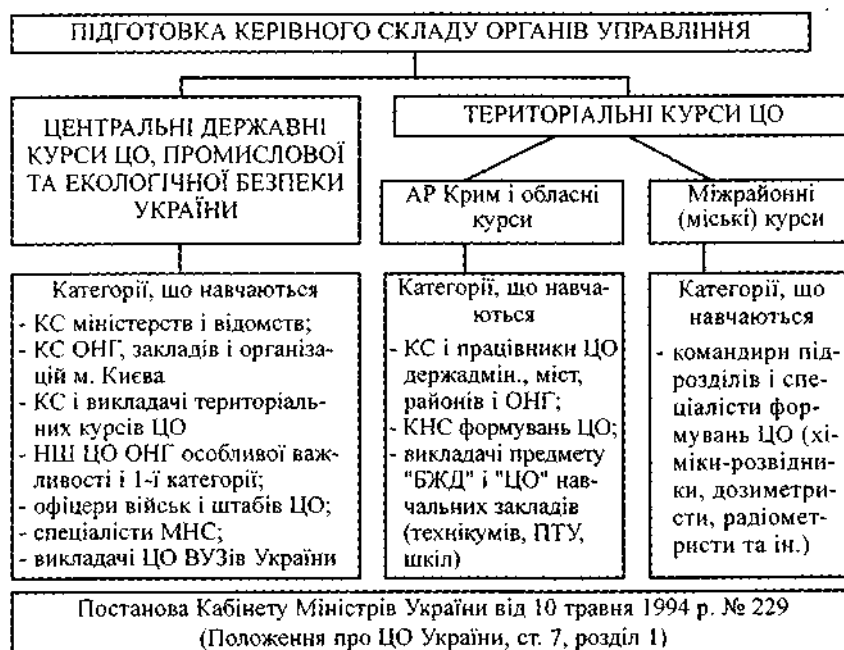

Рис. 3. Система підготовки з ЦО керівного складу органів управління в Україні:

Скорочення: КС - керівний склад;

КС ОНГ - керівний склад об'єктів народного господарства;

НШ ЦО ОНГ - начальник штабу ЦО об'єкта народного господарства;

КНС - командно-начальницький склад;

"БЖД" - безпека життєдіяльності

У підпорядкуванні МНС України є мережа навчальних закладів, де ведеться підготовка з ЦО: Центральні державні курси ЦО, промислової та екологічної безпеки України (від 7.02.2001 р. - Інститут державного

управління у сфері цивільного захисту), 25 курсів ЦО, АР Крим та облдержадміністрацій, 110 – міжрайонних та курсів міських районів.

Порядок роботи керівника щодо організації захисту населення і територій від НС будь-якого рівня наведено на рис. 6.

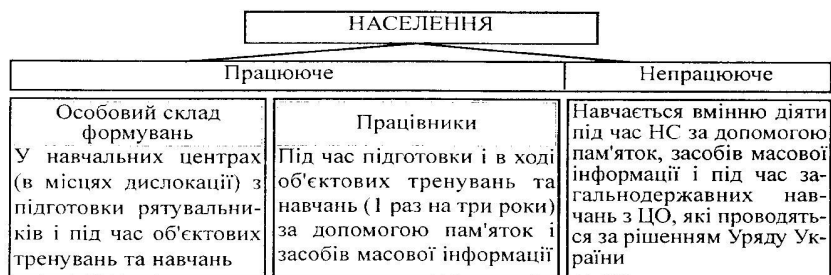

Рис. 4. Система підготовки з ЦО населення України

Рис. 5. Система підготовки з ЦО студентів та учнів

Рис. 6. Порядок роботи керівника щодо організації захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій

До системи повсякденного управління ЄДС НС входять оснащені необхідними засобами зв'язку, оповіщення, збирання, аналізу і передачі інформації:

- центри управління в надзвичайних ситуаціях, оперативно-чергові служби уповноважених органів з питань надзвичайних ситуацій та цивільного захисту населення усіх рівнів;
- диспетчерські служби центральних і місцевих органів виконавчої влади, державних підприємств, установ та організацій.

Сили і засоби ЄДС НС

До складу сил і засобів ЄДС НС входять відповідні сили і засоби функціональних і територіальних підсистем: військові, спеціальні і спеціалізовані цивільні підрозділи з їх оснащенням, а також недержавні (добровільні) рятувальні формування, які залучаються для виконання відповідних робіт.

Військові і спеціальні цивільні аварійно-пошуково-рятувальні формування, з яких складаються зазначені сили і засоби, укомплектовуються з урахуванням необхідності проведення роботи в автономному режимі протягом не менше трьох діб і перебувають в стані постійної готовності (далі - сили постійної готовності).

За рішеннями Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій і виконавчих органів рад, за наказами керівників державних підприємств, установ та організацій на базі існуючих спеціалізованих служб і підрозділів (будівельних, медичних, хімічних, ремонтних та інших) утворюються позаштатні спеціалізовані формування, призначені для проведення конкретних видів невідкладних робіт у процесі реагування на надзвичайні ситуації. Ці формування проходять спеціальне навчання, періодично залучаються до участі у практичному відпрацюванні дій з ліквідації надзвичайних ситуацій разом із силами постійної готовності.

Громадські об'єднання можуть брати участь у виконанні робіт, пов'язаних із запобіганням і реагуванням на надзвичайні ситуації під керівництвом територіальних органів, уповноважених з питань надзвичайних ситуацій та цивільного захисту населення, за наявності в учасників зазначених робіт (представників цих об'єднань) відповідного рівня підготовки, підтвердженого в атестаційному порядку.

Інформаційне забезпечення ЄДС НС

Інформаційне забезпечення функціонування ЄДС НС здійснюється:

- центром управління в надзвичайних ситуаціях МНС;
- силами і засобами Урядової інформаційно-аналітичної системи з питань надзвичайних ситуацій (далі - Урядова інформаційна система) із залученням технічних засобів і студійних комплексів Мінінформу;
- інформаційними центрами і центрами управління в надзвичайних ситуаціях міністерств та інших центральних органів виконавчої влади;
- центрами управління в надзвичайних ситуаціях Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, відповідних органів місцевого самоврядування;
- уповноваженими органами з питань надзвичайних ситуацій та цивільного захисту населення;
- інформаційними службами підприємств, установ, організацій і потенційно небезпечних об'єктів із залученням засобів зв'язку і передачі даних.

Порядок збирання інформації з питань захисту населення і територій від наслідків надзвичайних ситуацій і обміну цією інформацією між центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, управління силами і засобами оперативного реагування, уповноваженими органами з питань надзвичайних ситуацій та цивільного захисту населення визначається регламентом інформаційного обміну між користувачами Урядової інформаційної системи, затвердженим Кабінетом Міністрів України.

Інформація про захист населення і територій, діяльність державних органів виконавчої влади, виконавчих органів рад і організацій у цій сфері має бути гласною і відкритою, якщо інше не передбачено законодавством.

Органи виконавчої влади, виконавчі органи рад, організації зобов'язані, відповідно до законодавства, надавати населенню оперативну і достовірну інформацію про виникнення надзвичайних ситуацій та стан захисту населення і територій, вжиті заходи забезпечення безпеки, прийоми та способи захисту через засоби масової інформації та інші канали.

Режими функціонування ЄДС НС

Відповідно до масштабів і особливостей надзвичайної ситуації, що прогнозується або виникла, рішенням Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласної, Київської та Севастопольської міської, районної державної адміністрації, виконавчого органу місцевих рад у межах конкретної території може вводиться один з чотирьох режимів функціонування Єдиної державної системи:

- режим повсякденної діяльності вводиться в дію при нормальній виробничо-промисловій, радіаційній, хімічній, біологічній (бактеріологічній), сейсмічній, гідрогеологічній і гідрометеорологічній обстановці (за відсутності епідемії, епізоотії та епіфітотії);

- режим підвищеної готовності вводиться в дію при істотному погіршенні виробничо-промислової, радіаційної, хімічної, біологічної (бактеріологічної), сейсмічної, гідрогеологічної і гідрометеорологічної обстановки (з одержанням прогносної інформації щодо можливості виникнення надзвичайної ситуації);

- режим діяльності у надзвичайній ситуації вводиться в дію при реальній загрозі виникнення надзвичайних ситуацій і реагуванні на них;

- режим діяльності у надзвичайному стані запроваджується в Україні або на окремих її територіях в порядку, визначеному Конституцією України та Законом України "Про надзвичайний стан".

Основні заходи, що реалізуються ЄДС НС:

1) у режимі повсякденної діяльності:

- спостереження і здійснення контролю за станом довкілля, обстановкою на потенційно небезпечних об'єктах і прилеглих до них територій;

- розроблення і виконання цільових і науково-технічних програм і заходів щодо запобігання надзвичайним ситуаціям, забезпечення безпеки і захисту населення, зменшення можливих матеріальних втрат, забезпечення сталого функціонування об'єктів економіки та збереження національної культурної спадщини у разі виникнення надзвичайної ситуації;

- вдосконалення процесу підготовки персоналу уповноважених органів з питань надзвичайних ситуацій та цивільного захисту населення, підпорядкованих їм сил;

- організація навчання населення вмінню користуватися засобами захисту, правильним діям у надзвичайних ситуаціях;

- створення і поновлення резервів матеріальних та фінансових ресурсів для ліквідації надзвичайних ситуацій;

- здійснення цільових видів страхування;

- оцінка загрози виникнення надзвичайної ситуації та можливих її наслідків;

2) у режимі підвищеної готовності:

- здійснення заходів, визначених для режиму повсякденної діяльності і додатково;

- формування оперативних груп для виявлення причин погіршення обстановки безпосередньо в районі можливого виникнення надзвичайної ситуації, підготовка пропозицій щодо її нормалізації;

- посилення роботи, пов'язаної з веденням спостереження та здійсненням контролю за станом довкілля, обстановкою на потенційно небезпечних об'єктах і прилеглий до них території, прогнозуванням можливості виникнення надзвичайної ситуації та її масштабів;

- розроблення комплексних заходів щодо захисту населення і територій, забезпечення стійкого функціонування об'єктів економіки;

- приведення в стан підвищеної готовності наявних сил і засобів та залучення додаткових сил, уточнення планів їх дії і переміщення у разі необхідності в район виникнення можливої надзвичайної ситуації;

- проведення заходів щодо запобігання виникненню надзвичайної ситуації;

- запровадження цілодобового чергування членів Державної, регіональної, місцевої чи об'єктової комісії (залежно від рівня надзвичайної ситуації);

3) у режимі діяльності у надзвичайній ситуації:

- здійснення відповідною комісією у межах її повноважень безпосереднього керівництва функціонуванням підсистем і структурних підрозділів ЄДС НС;

- організація захисту населення і територій;

- переміщення оперативних груп у район виникнення надзвичайної ситуації;

- організація роботи, пов'язаної з локалізацією або ліквідацією надзвичайної ситуації, із залученням необхідних сил і засобів;

- визначення меж території, на якій виникла надзвичайна ситуація;
- організація робіт, спрямованих на забезпечення сталого функціонування об'єктів економіки та об'єктів першочергового життєзабезпечення постраждалого населення;
- здійснення постійного контролю за станом довкілля на території, що зазнала впливу наслідків надзвичайної ситуації, обстановкою на аварійних об'єктах і прилеглий до них території;
- інформування вищестоящих органів управління щодо рівня надзвичайної ситуації та вжитих заходів, пов'язаних з реагуванням на цю ситуацію, оповіщення населення та надання йому необхідних рекомендацій щодо поведінки в умовах, які склалися;
- 4) у режимі діяльності в надзвичайному стані:
  - здійснення заходів, передбачених Законом України “Про надзвичайний стан”.

Надзвичайний стан - це передбачений Конституцією України особливий правовий режим діяльності державних органів, органів місцевого та регіонального самоврядування, підприємств, установ і організацій, який тимчасово допускає встановлені Законом України “Про надзвичайний стан” обмеження в здійсненні конституційних прав і свобод громадян, а також прав юридичних осіб, покладає на них додаткові обов'язки.

Правовий режим надзвичайного стану спрямований на забезпечення безпеки громадян у разі стихійного лиха, аварій і катастроф, епідемій і епізоотій, а також на захист прав і свобод громадян, конституційного ладу при масових порушеннях правопорядку, що створюють загрозу життю і здоров'ю громадян або при спробі захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства.

Фінансування ЄДС НС

ЄДС НС фінансується за рахунок державного та місцевих бюджетів, позабюджетних коштів Ради міністрів Автономної Республіки Крим, центральних органів виконавчої влади, коштів державних підприємств, установ та організацій, страхових фондів та інших джерел.

Для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій створюються:

на загальнодержавному рівні:

- резервний фонд Кабінету Міністрів України - для фінансування витрат, пов'язаних з ліквідацією надзвичайних ситуацій загальнодержавного рівня (за рахунок видатків Державного бюджету України);
- запаси матеріальних ресурсів - для проведення першочергових робіт з ліквідації надзвичайних ситуацій (за рахунок державного матеріального резерву, що створюється згідно із законодавством);

на регіональному рівні:

- регіональний резерв фінансових ресурсів - відповідно до законодавства;

на місцевому рівні:

- місцевий резерв фінансових ресурсів - відповідно до законодавства;

на об'єктовому рівні:

- запаси матеріальних та фінансових ресурсів - за рахунок власних коштів державних підприємств, установ та організацій.

Обсяги матеріальних та фінансових ресурсів визначаються органом, що їх створює.

Функціональними заходами у сфері державного регулювання та контролю захисту населення і територій є:

Державна стандартизація

Стандартизація становить основу проведення державної експертизи, контролю, нагляду, ліцензування видів діяльності, декларування безпеки промислових об'єктів і сертифікації для встановлення норм, правил та характеристик з метою забезпечення:

- безпеки продукції, робіт та послуг для довкілля, життя і здоров'я людей;
- якості продукції, робіт і послуг, відповідно до рівня розвитку науки, техніки і технологій;
- єдності вимірів;
- безпеки об'єктів господарювання з урахуванням ризику природних і техногенних катастроф та інших надзвичайних ситуацій.

Державна експертиза

Державна експертиза проектів і рішень щодо об'єктів виробничого та соціального призначення і процесів, що можуть спричинити надзвичайні ситуації та вплинути на стан захисту населення і територій, організовується і проводиться відповідно до законодавства спеціально уповноваженими центральними і місцевими органами виконавчої влади, виконавчими органами рад.

У разі потреби експертиза проектів і рішень щодо об'єктів виробничого та соціального призначення, окремих технологічних процесів, які можуть викликати надзвичайні ситуації або вплинути на стан захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій, може проводитися об'єднаннями громадян, незалежними експертами та спеціалістами міжнародних експертних організацій у порядку, встановленому законодавством України.

Державний нагляд і контроль

Державний нагляд і контроль організовується з метою перевірки повноти і якості заходів щодо запобігання надзвичайним ситуаціям, забезпечення

готовності органів управління, сил і засобів системи захисту населення і територій, посадових осіб до дій у разі виникнення цих ситуацій. Нагляд і контроль полягають у забезпеченні:

- безаварійного функціонування об'єктів економіки та зменшення масштабів можливих збитків у разі виникнення надзвичайних ситуацій природного та техногенного походження;
- готовності органів управління системи захисту населення і територій, підприємств та їх спеціалізованих аварійно-рятувальних формувань до виконання поставлених перед ними завдань;
- охорони довкілля та збереження природних ресурсів, додержання порядку і умов користування надрами з метою запобігання небезпечним екологічним і геологічним процесам;
- готовності технічних засобів і споруд інженерного захисту населення і територій від лісових, торф'яних та інших пожеж, повеней, підтоплень та інших небезпечних дій води;
- фінансових гарантій відшкодувань збитків здоров'ю та життю громадян, захисту майнових інтересів фізичних та юридичних осіб від збитків, спричинених діями природного та техногенного походження.

Державний нагляд і контроль проводиться, згідно із законодавством України, спеціально уповноваженими центральними та місцевими органами виконавчої влади, виконавчими органами рад, відповідно до завдань, покладених на систему захисту населення і територій.

Ліцензування окремих видів діяльності

Ліцензування окремих видів діяльності здійснюється з метою проведення єдиної державної політики для забезпечення життєво важливих інтересів громадян, суспільства, держави. Ліцензуванню підлягає діяльність щодо забезпечення промислової, пожежної та транспортної безпеки, охорони довкілля та інших сфер.

Декларування безпеки промислових об'єктів

Декларування безпеки промислових об'єктів здійснюється з метою забезпечення контролю за додержанням заходів безпеки на етапах їх введення в експлуатацію, експлуатації та виведення з експлуатації. Декларування передбачає:

- оцінку ризику виникнення на промислових об'єктах надзвичайних ситуацій з урахуванням визначення джерел загроз, умов розвитку і можливих наслідків надзвичайних ситуацій, у тому числі викидів у довкілля шкідливих речовин;
- оцінку готовності до експлуатації потенційно небезпечного об'єкта, відповідно до вимог промислової безпеки;

- аналіз достатності й ефективності вжитих заходів щодо запобігання, локалізації та ліквідації надзвичайної ситуації на промисловому об'єкті;
- розроблення заходів, спрямованих на зменшення масштабів і величини негативних наслідків від надзвичайних ситуацій.

Сертифікація

Сертифікація організовується і здійснюється з метою підтвердження відповідності продукції встановленим вимогам, включаючи контроль небезпечної продукції для життя та здоров'я людей, довкілля та майна. Сертифікація може мати обов'язковий і добровільний характер.

Страхування

Головною метою страхування є забезпечення економічної підтримки заходів щодо запобігання надзвичайним ситуаціям, які здійснюються центральними і місцевими органами виконавчої влади, виконавчими органами рад, підприємствами та організаціями, незалежно від форм власності, і страхового покриття збитків у разі їх виникнення. Страхування організовується і здійснюється на підставі договору про страхування, який є сукупністю видів страхування, що передбачають обов'язок страховика щодо страхових виплат у розмірі повної або часткової компенсації збитків, завданих об'єкту страхування.

Страховий захист населення і територій від надзвичайних ситуацій забезпечується обов'язковим і добровільним страхуванням.

§ 3. Планування та розробка заходів цивільної оборони

Для проведення заходів цивільної оборони органи управління цивільної оборони, підприємства, установи і організації розробляють плани:

- розвитку й удосконалення цивільної оборони;
- цивільної оборони (дій органів управління та сил в разі надзвичайної ситуації).

Всі плани (за винятком тих, що стосуються мобілізаційних заходів) розробляються як документи відкритого користування.

Затверджуються:

- плани Цивільної оборони України - Кабінетом Міністрів України;
- плани цивільної оборони Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя - відповідно Урядом АР Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями після погодження з командуючими військових округів, а для Автономної Республіки Крим та областей, розташованих вздовж узбережжя Чорного моря, та міста Севастополя, крім того, з командуючим Військово-морським флотом України;

- плани цивільної оборони районів, міст, районів у містах, сіл і селищ - районними місцевими державними адміністраціями та відповідними виконкомами Рад народних депутатів;

- плани цивільної оборони міністерств, інших центральних органів державної виконавчої влади, які залучені до проведення заходів захисту населення від наслідків надзвичайних ситуацій, - керівниками цих органів після погодження з головним управлінням ЦО;

- плани цивільної оборони інших міністерств і центральних органів виконавчої влади - їхніми керівниками;

- плани цивільної оборони підприємств, установ і організацій - їхніми керівниками після погодження з відповідним територіальним управлінням з питань НС та цивільного захисту населення.

Плани цивільної оборони вводяться в дію у разі виникнення надзвичайної ситуації відповідно до встановленого порядку.

При плануванні заходів щодо попередження виникнення надзвичайних ситуацій техногенного походження і забезпечення зменшення втрат та збитків в разі стихійного лиха, аварій, катастроф, вибухів та пожеж необхідно передбачати:

- своєчасну розробку та проведення інженерно-технічних заходів з метою зменшення ризику виникнення надзвичайних ситуацій та захисту робітників, службовців, населення від впливу їх наслідків;

- підготовку науково-обґрунтованого прогнозу наслідків можливих надзвичайних ситуацій;

- забезпечення безперервного спостереження за станом потенційно небезпечних об'єктів і навколишнього природного середовища;

- підтримку в готовності до негайного використання засобів оповіщення і інформаційного забезпечення робітників, службовців і населення, створення локальної системи виявлення місць зараження і локальної системи оповіщення;

- створення спеціалізованих формувань і здійснення їх підготовки до дій за призначенням;

- організацію забезпечення робітників підприємств, установ і організацій індивідуальними засобами захисту і будівництво захисних споруд у відповідності з нормами і правилами інженерно-технічних заходів ЦО;

- оповіщення робітників, службовців і населення про загрозу і виникнення надзвичайної ситуації, постійне інформування його про стан поточної обстановки;

- захист робітників, службовців і населення від наслідків стихійного лиха, аварій, катастроф, вибухів, великих пожеж;

- практичні заходи по евакуації робітників і населення, організованого їх вивезення і виведення із районів можливого впливу наслідків надзвичайної ситуації (якщо виникає безпосередня загроза життю і нанесення шкоди здоров'ю людей);

- комплекс заходів щодо медичного захисту населення з метою запобігання ураженню людей або зменшення його масштабів, своєчасного надання допомоги потерпілим і їх лікування, забезпечення епідемічного благополуччя в районах надзвичайних ситуацій;

- захист від біологічних засобів ураження;

- радіаційний і хімічний захист;

- організацію і проведення аварійно-рятувальних і інших невідкладних робіт у районах лиха і осередках ураження;

- створення систем аналізу, прогнозування, управління, оповіщення і зв'язку, попередження і контролю за радіаційним, хімічним і бактеріологічним зараженням, підтримка їх у готовності до сталого функціонування у надзвичайних ситуаціях;

- організацію життєзабезпечення робітників і населення в разі аварій, катастроф, стихійних лих, що включає тимчасове розселення громадян в безпечних районах, організацію харчування в районах лиха і тимчасового розселення, організацію забезпечення постраждалого населення одягом, взуттям та товарами першої необхідності, організацію надання фінансової допомоги потерпілим, забезпечення медичного обслуговування і санітарно-епідеміологічного нагляду в районах тимчасового розселення, тепло-, водо-, газопостачання, а також транспортного забезпечення.

Плани цивільної оборони об'єкта - це сукупність документів, в яких визначені сили і засоби, порядок і послідовність дій з метою забезпечення захисту населення, особового складу об'єкта, а також виконання завдань відповідних органів вищого рівня, пов'язаних із наданням допомоги населенню інших об'єктів і міст.

Ці документи розробляються з урахуванням реальних можливостей і умов господарства, є настановою для організаційних дій як з метою підготовки об'єкта до захисту в надзвичайних умовах, так і з метою ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій (стихійних лих, виробничих аварій і осередків воєнних конфліктів).

На об'єкті розробляються два плани: на мирний і на воєнний час.

План ЦО на мирний час - це документи, які визначають організацію і порядок виконання заходів ЦО з метою запобігання або зменшення можливих втрат від великих виробничих аварій, катастроф і стихійних лих, а також проведення рятувальних та інших невідкладних робіт при їх виникненні.

План ЦО на воєнний час - це документи, які визначають організацію і порядок переведення ЦО об'єкта з мирного на воєнний час і ведення ЦО у початковий період війни.

Як вихідні документи, що будуть використані при розробці документів плану ЦО об'єкта, необхідні: директивні документи Президента, Верховної Ради та Уряду України; витяг з рішення облдержадміністрації, райдержадміністрації, міськвиконкому про організацію і ведення ЦО на відповідній території, дані про кількість формувань, їх особовий склад, які потрібно створити на об'єктах; витяг з плану прийому і розміщення евакуйованого і розосередженого населення з міста; витяг з наряду райвійськкомату на постачання техніки у збройні сили у зв'язку з мобілізацією; окремі розпорядження начальника відповідного штабу ЦО (наряд на виконання спеціальних завдань і т. ін.); документи, які характеризують господарство і населені пункти.

Реальність розроблених планів ЦО залежить від повноти вихідних даних, наявності сил і засобів, правильного обліку всіх можливостей об'єкта. Плани ЦО об'єкта розробляють його керівники, спеціалісти і штаб ЦО.

Розробка плану здійснюється у три етапи у відповідній послідовності.

Перший етап - підготовчий, протягом якого визначається склад виконавців і їх затвердження, підготовка виконавців до роботи, доведення до них вказівок з питань планування, вивчення необхідних настанов, директив, рекомендацій та інших документів, узагальнення і аналіз вихідних даних, необхідних для розробки плану ЦО, визначення обсягу робіт і розподіл обов'язків між виконавцями, закріплення відповідальних за розділами плану.

Другий етап - практична розробка, оформлення документів. Заходи, які плануються в документах плану, повинні бути спрямовані на виконання завдань ЦО у надзвичайних ситуаціях.

У документах плану визначаються заходи, які потрібно виконати в мирний час, при загрозі виникнення надзвичайних ситуацій, стихійних лих, виробничих аваріях, катастрофах і при ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, проведенні рятувальних та інших невідкладних робіт, а також характер і порядок дій формувань, зміст і обсяг робіт, строки виконання заходів, з урахуванням конкретних умов і можливостей даного об'єкта.

Планування таких заходів, як підготовка і забезпечення майном формувань, навчання керівного і особового складу формувань, працюючих, організація зв'язку і оповіщення, створення навчально-матеріальної бази та інше проводиться за рахунок коштів об'єкта.

Третій етап - узгодження розроблених планів зі штабом ЦО та службами ЦО, затвердження їх. Документи плану підписує керівник - начальник ЦО об'єкта, деякі (план евакуації, прийому і розміщення евакуйованого чи розосередженого населення) підписує голова відповідного органу з питань надзвичайних ситуацій та цивільного захисту населення (НС та ЦЗН) вищого рівня (населеного пункту, району).

Після затвердження плану об'єкта організовується вивчення документів усім його керівним складом.

Уточнення і коригування документів плану проводять на штабних тренуваннях, командно-штабних, тактико-спеціальних і комплексних об'єктових навчаннях ЦО.

Приблизна структура і зміст плану забезпечення життєдіяльності у надзвичайних ситуаціях наводяться нижче.

А. План ЦО на мирний час. План складається з текстової частини і додатків. Текстова частина плану складається з двох розділів.

Розділ І. Висновки з оцінки можливої обстановки на об'єкті при виникненні виробничих аварій, катастроф і стихійних лих.

Зміст: перелік можливих аварій, катастроф і стихійних лих на даному об'єкті; висновки з оцінки обстановки, яка може скластися на об'єкті при виникненні великих виробничих аварій, катастроф і стихійних лих.

Розділ ІІ. Виконання заходів при загрозі і виникненні великих виробничих аварій, катастроф і стихійних лих на об'єкті.

1. Заходи при загрозі виникнення виробничих аварій, катастроф і стихійних лих: оповіщення керівного складу формувань ЦО, працівників і населення; доведення інформації до вищестоящих органів; порядок приведення в готовність сил і засобів для рятувальних робіт; організація прискореного проведення інженерно-технічних заходів, пов'язаних із зміцненням існуючих або будівництвом нових інженерних споруд, захистом населення, виробничих фондів, матеріальних цінностей.

2. Заходи при виникненні виробничих аварій, катастроф і стихійних лих: порядок повідомлення керівного складу, формувань, працівників про аварію, яка трапилася, і доведення інформації до вищестоящих органів ЦО; організація розвідки і спостереження на об'єкті, де виникла аварія; організація дозиметричного і хімічного контролю; порядок приведення в готовність сил і засобів, призначених для ведення аварійно-рятувальних і інших невідкладних робіт; організація медичного забезпечення; вжиття заходів для безаварійної зупинки виробництва; приведення в готовність протирадіаційних укриттів, організація укриття населення; організація видачі засобів індивідуального захисту; організація евакуаційних

заходів; організація забезпечення дії рятувальних сил (вид забезпечення); організація взаємодії з органом управління з питань НС та ЦЗН, формуваннями і військовими частинами.

3. Організація управління: порядок переходу штабу ЦО в пункт управління, строки підготовки його до роботи; організація зв'язку з підрозділами, вищестоящими органами управління; порядок подання донесень у вищі територіальні і галузеві органи.

На випадок аварії на атомній електростанції важливими заходами є організація управління силами і засобами. Крім того, в районі розміщення АЕС необхідно вжити такі заходи: забезпечити високий ступінь готовності у 30-кілометровій зоні, забезпечити фонд захисних споруд для повного укриття на об'єкті працюючих і членів їх сімей; забезпечити виконання комплексу медичних заходів; створити запас засобів розвідки, дозиметричного контролю, захисту органів дихання, шкіри, знезараження. Штаб ЦО разом з керівництвом АЕС складає план заходів захисту населення: оповіщення населення про можливі наслідки аварії; захист населення; заходи ліквідації наслідків аварії; ведення рятувальних та інших невідкладних робіт.

З досвіду аварії на ЧАЕС, заходи ЦО необхідно планувати в три етапи:

I - від початку аварії до трьох діб. У цей час необхідно терміново оцінити обстановку і масштаби проведення першочергових заходів, спрямованих на захист населення і запобігання наслідкам аварії; надавати інформацію про аварію; викликати аварійну бригаду і формування ЦО; провести заходи щодо ліквідації наслідків аварії.

II - уточнити радіаційну обстановку; вжити додаткові заходи для захисту населення; провести дозиметричний контроль.

III - перехідний від аварійного до нормального стану (коли вжиті всі заходи захисту): уточнюються дози опромінення, ступінь забрудненості радіоактивними речовинами урожаю, продуктів, води, сировини і т. ін.

До плану ЦО на мирний час додаються додатки:

1. Календарний план основних заходів ЦО при загрозі і виникненні великих виробничих аварій, катастроф і стихійних лих.

2. План захисту об'єкта і проведення рятувальних та інших невідкладних робіт у зазначених потенційно небезпечних місцях.

3. Розрахунок сил і засобів для виконання заходів ЦО при загрозі і виникненні аварій, катастроф і стихійних лих.

Б. План ЦО на воєнний час. План на воєнний час складається з текстової частини і додатків. Текстова частина складається з трьох розділів.

Розділ І. Оцінка обстановки, що може скластися на об'єкті в результаті воєнних дій.

У цьому розділі висвітлюються: коротка характеристика і оцінка обстановки, що може скластися на території об'єкта після несподіваного нападу і при плановому переведенні ЦО на воєнний стан; можливий ступінь руйнування виробничих дільниць і житлових будинків; ступінь радіоактивного зараження тварин, рослин, води, сільсько- і лісгосподарських угідь; можливості виникнення і характер впливу осередків хімічного ураження, лісових, торф'яних пожеж, зон затоплення; можливе зниження обсягів виробництва; можлива радіаційна, пожежна і хімічна обстановка; стан транспортних артерій, систем енерго-, газо-, водо-, теплозабезпечення, матеріально-технічної бази, оповіщення, зв'язку і управління; втрати сил і засобів ЦО і людей об'єкта та населеного пункту; втрати від вторинних факторів ураження; обставини, які можуть скластися на території об'єкта і населеного пункту при застосуванні звичайних засобів ураження.

Також зазначаються висновки з оцінки можливої обстановки і стану сил для організації рятувальних робіт, вплив на вирішення завдань ЦО об'єкта при переведенні на воєнний стан і в період проведення аварійно-рятувальних і інших невідкладних робіт.

Розділ ІІ. Виконання заходів на об'єкті при планомірному переведенні на воєнний стан.

Виконання заходів при загрозі нападу противника:

І. Захист працівників і членів їх сімей.

Організація і порядок укриття їх в захисних спорудах: підготовка захисних споруд; організація будівництва протирадіаційних укриттів; будівництво найпростіших укриттів; використання підвалів, погребів та інших заглиблених приміщень для укриття населення і формувань; управління людьми, які знаходяться в захисних спорудах.

Організація прийому і розміщення евакуйованого населення; порядок оповіщення про початок евакуації населення; загальна кількість населення, що прибуває, організація розміщення їх в населеному пункті; порядок, способи і строки доставки людей від пунктів висадки, приймальних евакопунктів до місць розселення; організація розміщення евакуйованих для проживання; організація працевлаштування, матеріального, медичного та іншого забезпечення.

визначити: кількість населення, матеріальних цінностей, техніки, які підлягають евакуації, та її організація (час евакуації, район евакуації тощо).

Протирадіаційний і протихімічний захист: порядок роботи об'єкта в умовах радіоактивного забруднення; визначення режиму протирадіаційного захисту населення; організація дозиметричного контролю; порядок видачі засобів індивідуального захисту; організація санітарної обробки людей і знезараження техніки.

Медичний захист: порядок забезпечення медичними засобами індивідуального захисту формувань, працюючих змін, населення в місцях проживання; проведення санітарно-гігієнічних, профілактичних, лікувальних і протиепідемічних заходів; організація медичного забезпечення при ліквідації на об'єкті наслідків нападу противника.

2. Заходи забезпечення стійкої роботи об'єкта у воєнний час.

Заходи підготовки господарств до стійкої роботи в умовах війни розробляються в повному обсязі заходів згідно із додатком "План-графік на-рошування заходів підвищення стійкості роботи об'єкта у воєнний час".

3. Заходи і ведення рятувальних та інших невідкладних робіт: порядок приведення в готовність формувань ЦО; сили і засоби, виділені для територіальних формувань ЦО; організація висування сил, виділених для надання допомоги іншим об'єктам; порядок надання медичної допомоги населенню; порядок використання спеціальної техніки об'єкта для знезараження.

4. Організація забезпечення заходів ЦО.

З метою забезпечення дії сил ЦО розробляються заходи у вигляді завдань спеціалістам, начальникам служб об'єкта.

Основні види забезпечення заходів: розвідка; транспортне, матеріально-технічне забезпечення; гідрометеорологічна інформація; протипожежне забезпечення та забезпечення громадського порядку.

5. Організація управління.

Управління об'єкта включає: організацію оповіщення керівного складу формувань, населення в місцях проживання; час розгортання пунктів управління, склад обслуговуючого персоналу, організація чергувань; організація зв'язку, у тому числі і рухомими засобами, з виробничими дільницями, формуваннями, взаємодіючими організаціями; порядок подання донесень.

Розділ III. Виконання заходів ЦО на об'єкті в умовах несподіваного нападу противника.

1. Дії за сигналом "Повітряна тривога" (ПТ): порядок і строки оповіщення працюючих і населення за сигналом "ПТ"; порядок видачі засобів індивідуального захисту, приладів розвідки і дозиметричного контролю,

які знаходяться біля робочих місць і в протирадіаційних укриттях; організація безаварійної зупинки виробництва; укриття населення; управління населенням, яке знаходиться в укриттях.

2. Дії після нападу противника: заходи відновлення порушеного управління; приведення у готовність формувань ЦО; введення режимів захисту; організація прийому і розміщення евакуйованого населення; порядок розгортання і приведення у готовність сил і засобів ЦО; організація прискореного відновлення і будівництва захисних споруд; організація і ведення рятувальних та інших невідкладних робіт на території об'єкта; порядок відновлення дієздатності об'єктових сил і засобів, які постраждали.

До плану ЦО на воєнний час додаються додатки:

1. Календарний план основних заходів ЦО об'єкта.
2. Основні показники плану цивільної оборони об'єкта.
3. План заходів захисту працівників та членів їх сімей і організація рятувальних та інших невідкладних робіт.
4. Розрахунок укриття працівників в протирадіаційних укриттях.
5. Розрахунок проведення прийому і розміщення еваконаселення.
6. План-графік нарощування заходів підвищення стійкості роботи об'єкта у воєнний час.
7. Склад сил і засобів ЦО об'єкта.
8. Розрахунок забезпечення працівників і членів їх сімей засобами індивідуального захисту.
9. Схема управління, зв'язку і оповіщення об'єкта.

§4. Організація цивільної оборони на об'єктах народного господарства

Об'єкти господарської діяльності (народного господарства) (в подальшому - об'єкти, ОГД, ОНГ) - це виробничі підприємства (державні і приватні), організації, установи, навчальні заклади та ін., де найбільш повно вирішується весь обсяг завдань ЦО з питань проведення заходів щодо зменшення ризику виникнення НС і захисту працівників та інших груп населення, проведення рятувальних і інших невідкладних робіт в разі їх виникнення.

Цивільна оборона на об'єктах організовується з метою попередньої підготовки до захисту працівників і членів їх сімей в надзвичайних ситуаціях мирного і воєнного часу, здійснення заходів щодо підвищення стійкості роботи об'єкта та своєчасне створення умов для проведення рятувальних і інших невідкладних робіт.

На цивільну оборону об'єкта покладені такі основні обов'язки:

- оповіщення працівників та членів їх сімей при загрозі виникнення стихійного лиха, катастроф чи воєнних дій;
- забезпечення захисними спорудами працюючої зміни, підтримка в стані постійної готовності захисних споруд ЦО;
- проведення заходів, щодо забезпечення стійкості роботи об'єкта в мирний та воєнний час;
- створення, підготовка і підтримка в постійній готовності сил ЦО об'єкта.

Начальником ЦО об'єкта є його керівник (рис. 7). Він несе повну відповідальність за забезпечення захисту виробничого персоналу, а на небезпечних об'єктах і населення, яке проживає в небезпечній зоні об'єкта; постійну готовність органів управління, сил і засобів проведення рятувальних та інших невідкладних робіт. Начальник ЦО об'єкта підпорядковується відповідним посадовим особам відомства, у підпорядкуванні якого знаходиться об'єкт, а в оперативному відношенні - начальнику ЦО державного органу управління за місцем розташування об'єкта.

Обов'язками начальника цивільної оборони об'єкта є:

- організація ЦО та повсякденне керівництво нею;
- організація роботи комісій, що забезпечують цивільний захист особового складу об'єкта;
- організація забезпечення евакуації і розосередження робітників і службовців та членів їх сімей у надзвичайних ситуаціях мирного і воєнного часу;
- забезпечення сховищами працюючої зміни, підтримка в стані постійної готовності захисних споруд ЦО;
- проведення заходів, що забезпечують стійкість роботи об'єкта в мирний та воєнний час;
- створення, підготовка і підтримка в постійній готовності сил ЦО об'єкта;
- організація стійкого управління, зв'язку та оповіщення, керівництво розробкою плану ЦО об'єкта;
- організація навчання особового складу об'єкта та населення, яке проживає в межах зони небезпечного об'єкта;
- керівництво аварійно-рятувальними та іншими невідкладними роботами на об'єкті.

На великих об'єктах призначаються:

- заступник начальника ЦО об'єкта по евакуації і розосередженню робітників та службовців;
- заступник по інженерно-технічній частині;
- заступник по матеріально-технічному забезпеченню.

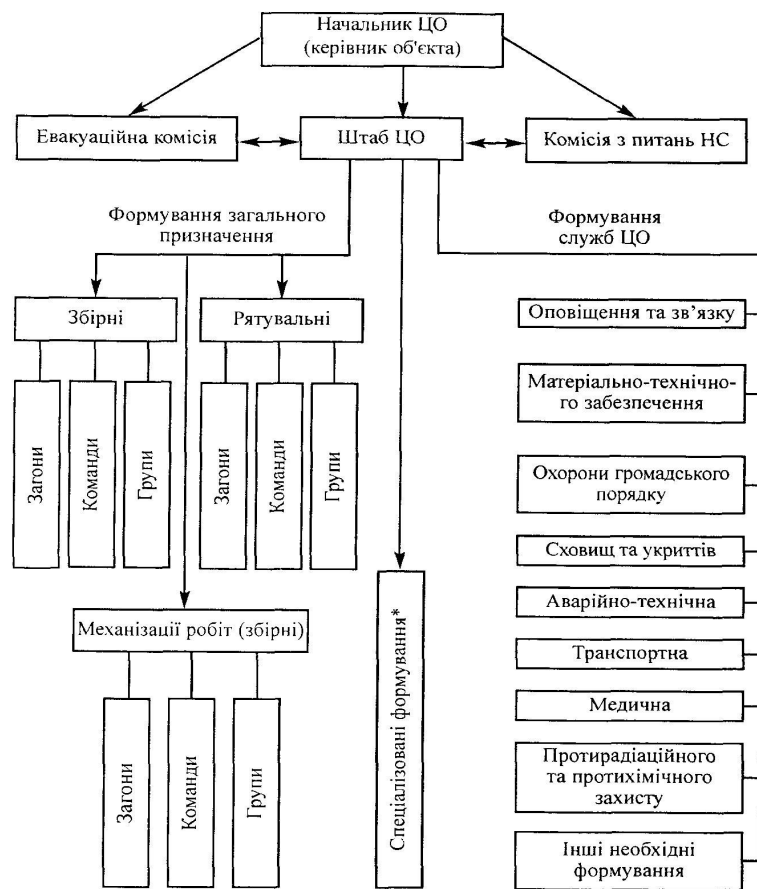

Рис. 7. Структура цивільної оборони на об'єкті народного господарства

* Примітка: спеціалізовані формування створюються на хімічно-, радіаційно-, вибухо- і пожежонебезпечних об'єктах.

На всіх об'єктах створюється штаб ЦО, який комплектується з штатних працівників та посадових осіб об'єкта.

Завданнями штабів цивільної оборони є:

- розробка і своєчасне коригування плану дій органів управління, сил щодо попередження і ліквідації НС;
- підтримання в постійній готовності формувань ЦО до виконання завдань в осередках масового ураження людей, зонах стихійного лиха, аварій і катастроф;
- організація розвідки;
- забезпечення надійного зв'язку з галузевими та територіальними органами управління в системі ЦО;
- розгортання пунктів управління, їх переміщення і охорона;
- забезпечення діяльності сил ЦО, які знаходяться у зонах виникнення НС.

Для підготовки та проведення аварійно-рятувальних і інших невідкладних робіт на об'єктах, що мають відповідну базу, створюються базові служби цивільної оборони: оповіщення та зв'язку, матеріально-технічного забезпечення, охорони громадського порядку, сховищ та укриттів, аварійно-технічна, транспортна, медична, протирадіаційного і протихімічного захисту. В залежності від специфіки об'єкта і наявності бази можуть створюватись і інші служби ЦО (захисту продовольства, води і т. ін.).

Служба оповіщення та зв'язку створюється на базі вузлів (об'єктів) зв'язку. В обов'язки служби входить: оповіщення керівного, командно-начальницького складу, працівників об'єкта і населення, що проживає поблизу об'єкта, про загрозу та виникнення аварій, катастроф та стихійного лиха чи надзвичайних ситуацій воєнного характеру; організація зв'язку і підтримання його у постійній готовності; ліквідація наслідків аварійних ситуацій на об'єктах зв'язку та в осередках ураження.

Служба матеріально-технічного забезпечення створюється на базі відділу матеріально-технічного забезпечення об'єкта. На неї покладається розробка плану матеріального і технічного забезпечення, повне та своєчасне забезпечення формувань всіма засобами оснащення, організація ремонту техніки і різного майна, підвіз його до дільниць робіт, зберігання і облік, забезпечення продовольством, предметами першої необхідності робітників та службовців на об'єктах та в місцях розосередження.

Служба охорони громадського порядку створюється на базі підрозділів відомчої охорони. На неї покладається забезпечення надійної

охорони об'єкта, громадського порядку при аваріях, катастрофах, стихійному лихові, при загрозі воєнних дій та під час проведення рятувальних робіт, допомога по своєчасному укриттю працюючих за сигналами ЦО, контролювання режиму світломаскування.

Служба сховищ та укриттів організовується на базі відділу капітального будівництва, житлово-комунального відділу, будівельного цеху. На неї покладається проведення розрахунків сховищ для робітників, службовців і членів їх сімей, забезпечення готовності сховищ та контролювання відповідної їх експлуатації, організація будівництва сховищ найпростішого типу, забезпечення своєчасного заповнення сховищ за сигналами ЦО, участь у рятувальних роботах при завалах сховищ.

Аварійно-технічна служба створюється на базі виробничо-технічного відділу або відділу головного механіка. Ця служба розробляє і здійснює попереджувальні заходи, що підвищують стійкість основних споруд, спеціальних інженерних мереж та комунікацій в надзвичайних ситуаціях, здійснює роботи з локалізації та ліквідації аварій на мережах та комунікаціях об'єкта, спорудах, розбирає завали і рятує людей.

Транспортна служба організовується на базі транспортних відділів, цехів, гаражів об'єкта. Вона розробляє і здійснює заходи по забезпеченню перевезень, пов'язаних з евакуацією, розосередженням робітників і службовців та доставкою їх до місця роботи, організовує підвезення сил і засобів до осередків ураження, пристосовує транспорт для перевезення робітників і службовців, евакуації уражених, проводить роботи по знезараженню транспорту.

Медична служба організовується на базі медичних пунктів, санітарних частин, поліклінік. На неї покладається забезпечення постійної готовності медичних формувань, організація і проведення санітарно-гігієнічних та профілактичних заходів, надання медичної допомоги потерпілим та евакуація їх у лікувальні установи, здійснення заходів санітарної обробки уражених, медичне забезпечення робітників та службовців і членів їх сімей в місцях розосередження.

Служба протирадіаційного і протихімічного захисту організовується на базі хімічних лабораторій та цехів. На неї покладається розробка і здійснення заходів щодо захисту робітників і службовців, джерел водозабезпечення, харчувальних блоків, складів продовольства від радіоактивних та хімічних речовин, організація та підготовка протирадіаційних, протихімічних формувань, контролювання стану індивідуальних та колективних засобів захисту і спеціальної техніки; організація радіаційного і хімічного спостереження та здійснення дозиметричного

контролю за опроміненням особового складу, проведення заходів з ліквідації наслідків радіоактивного і хімічного зараження.

Начальниками служб призначаються керівники підрозділів, відділів, лабораторій, на базі яких розгортається служба.

Для досягнення злагодженості в роботі керівного та командно-начальницького складу, формувань, робітників та службовців об'єкта в цілому при виконанні заходів щодо запобігання і реагування на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру, відновлення життєдіяльності об'єкта та проведення заходів з ЦО, проводяться об'єктові тренування.

Об'єктові тренування є вищою формою підготовки органів управління, керівного і командно-начальницького складу цивільної оборони та навчання працівників підприємств, установ і організацій з питань захисту життя і здоров'я та порядку дій у надзвичайних ситуаціях.

На об'єктах проводяться комплексні (один раз на три роки) і об'єктові (один раз на рік) тренування, які за призначенням у свою чергу поділяються на планові, показові і дослідні.

Основною метою при проведенні і організації об'єктового тренування є:

1. Для керівного складу:

- вдосконалення методів узагальнення і аналізу даних про обстановку, що виникла під час надзвичайної ситуації;
- відпрацювання практичних дій в оперативній розробці обґрунтованих пропозицій для прийняття рішень;
- навчання у практичному прийнятті більш доцільних рішень відповідно до обстановки;
- вміння своєчасно доводити завдання до виконавців та здійснювати контроль за їх виконанням;
- практичне вивчення прийомів і способів проведення рятувальних та інших невідкладних робіт, навчання ефективному застосуванню формувань і техніки, а також перевірка нових теоретичних поглядів і положень щодо організації дій сил при ліквідації наслідків стихійних лих, аварій і катастроф.

2. Для командно-начальницького та особового складу формувань:

- практична перевірка реальності планів щодо приведення формувань у готовність до дій за призначенням;
- формування практичних навичок у злагоджених діях формувань під час виконання завдань за призначенням, проведенні рятувальних та інших невідкладних робіт у зонах надзвичайних ситуацій у взаємодії з іншими силами, що залучаються для виконання відповідних робіт;

- удосконалення організаційно-штатної структури формувань, засвоєння принципів застосування техніки та використання приладів під час ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій.

3. Для працівників підприємств, установ і організацій:

- відпрацювання за обсягом та змістом Програми навчання працівників щодо поведінки та дій у надзвичайних ситуаціях;
- формування практичних навичок та вміння правильно діяти в умовах надзвичайної ситуації;
- тренування в практичних діях за сигналами оповіщення.

Тривалість проведення тренування залежить від часу, необхідного

для виконання практичних заходів, специфіки об'єкта, кількості тих, кого навчають, навчальної мети і завдань, поставлених перед колективом на тренування, і може становити 8-10 годин.

Головна увага в ході тренувань зосереджується на відпрацюванні прийомів і засобів захисту людей у надзвичайних ситуаціях. На деяких об'єктах, де це необхідно, можуть відпрацьовуватися заходи ЦО щодо підвищення стійкості роботи цих об'єктів в умовах надзвичайних ситуацій.

На тренуваннях кожен учасник виконує обов'язки, які йому визначені згідно з планом дій органів управління і сил у НС, залежно від конкретної обстановки, за планом проведення тренування. При цьому ступінь участі керівного і командно-начальницького складу неоднаковий. Керівний склад органів управління бере участь у проведенні всіх заходів з навчання. Командно-начальницький склад залучається поруч з органами управління для відпрацювання управлінських рішень та у складі формування бере участь у практичних заходах навчання.

На промислових об'єктах тренування проводяться як самостійні, під керівництвом начальника ЦО об'єкта, так і в складі груп об'єкта, що організовуються за територіально-виробничим принципом під керівництвом начальників ЦО управлінь, об'єднань та інших організацій за єдиним планом. При проведенні тренування на ОГД з невеликим складом тих, хто навчається, керівник, як правило, навчає підлеглих особисто.

До участі в тренуванні залучаються: весь керівний склад, формування, робітники та службовці об'єктів, студенти та учні навчальних закладів, населення, що мешкає в зоні можливого небезпечного впливу радіаційно-, хімічно-, пожежо- та вибухонебезпечних об'єктів.

Склад керівництва, посередників та дослідницької групи на тренуванні повинен включати мінімально необхідну кількість фахівців, здатних забезпечити організацію та проведення тренування на високому організаційному та методичному рівні.

До складу керівництва об'єктового тренування входять: керівник тренування, заступник керівника тренування, група управління на чолі з провідним фахівцем ЦО об'єкта, заступник керівника тренування з інженерно-технічних питань, заступник керівника тренування з матеріально-технічного забезпечення, заступник керівника тренування з евакуації, помічник керівника з імітації. Якщо до тренування залучаються структурні підрозділи та формування, тоді з числа відповідних фахівців призначається заступник керівника тренування по формуваннях. У структурні підрозділи та формування призначаються посередники.

Керівником об'єктового тренування є начальник цивільної оборони об'єкта - його керівник. На більш важливих об'єктах тренування можуть проводити вищестоящі начальники ЦО або уповноважені ними посадові особи.

Керівник тренування персонально відповідає за організацію, підготовку та проведення тренування. Він зобов'язаний:

- знати вимоги документів з питань попередження та реагування на надзвичайні ситуації природного і техногенного характеру та цивільної оборони (законів, постанов, а також наказів і директив МНС України), дійсний стан справ на об'єкті, рівень готовності керівного і командно-начальницького складу, формувань до практичного виконання заходів;
- визначити у наказі начальника цивільної оборони основні вихідні дані з тренування: тему, мету і завдання, етапи і навчальні питання, склад керівництва і учасників, час і місце дій сил і засобів, обсяг і порядок обладнання навчальних місць для створення фронту робіт (матеріали, сили, строки, конкретні ділянки), питання матеріального, технічного, фінансового, медичного забезпечення;
- особисто брати участь і керувати розробкою основних документів з організації та проведення тренування;
- визначити склад керівництва, посередників і підготувати їх до проведення тренування, розглянути та затвердити особисті плани своїх заступників, помічників і посередників;
- досягати в ході тренування повного і якісного відпрацювання навчальних питань шляхом послідовного нарощування та ускладнення обстановки, здійснення систематичного контролю особисто і через заступників (помічників) за діями тих, хто навчається;

- особисто провести рекогносцировку району тренування і об'єкта, у ході якої уточнити обстановку і порядок підготовки району тренування, включаючи створення натуральних ділянок робіт, а також сили, засоби та терміни, необхідні для підготовки району тренування;
- забезпечити суворе дотримання всіма учасниками заходів безпеки, збереження матеріальних цінностей об'єкта і власності громадян, економії витрат матеріально-технічних засобів, які виділяються на тренування;
- підготувати і провести по завершенні тренування розбір з керівним та командно-начальницьким складом, у ході якого надати оцінку практичним діям учасників і визначити шляхи усунення недоліків;
- розробити і видати підсумковий наказ про результати проведення тренування.

Заступники (помічники) керівника тренування призначаються з числа посадових осіб об'єкта, найбільш підготовлених з питань НС та цивільного захисту населення. Їх кількість залежить від теми, масштабів заходів, специфіки виробництва і визначається з урахуванням охоплення тих, хто навчається, і контролю основних служб і формувань. Вони беруть участь у розробці планових документів і на їх основі складають свої особисті плани роботи на період тренування.

Посередницький апарат при структурних підрозділах і формуваннях зобов'язаний:

- створювати та нарощувати обстановку з навчання шляхом подачі ввідних;
- контролювати порядок отримання і хід виконання тими, хто навчається, розпоряджень, оперативність оцінки обстановки і прийняття рішення, своєчасність і правильність постановки завдань підлеглим на проведення заходів;
- підтримувати постійний зв'язок з групою управління для доповіді, а в разі принципового рішення, - з тими, хто навчається;
- стежити за дотриманням заходів безпеки та у випадку їх недотримання вживати заходи щодо запобігання порушенням з наступною доповіддю керівнику тренування;
- узагальнювати досвід дій тих, хто навчається, об'єктивно оцінювати їх роботу і в установлені строки надавати матеріал для розбору, а також готувати і проводити частковий розбір з аналізом позитивних прикладів і недоліків.

За заявою керівника об'єкта господарської діяльності, для надання методичної допомоги в організації і проведенні тренування залучається

педагогічний склад курсів цивільної оборони, який спільно з групою управління тренування здійснює:

- вивчення документів з планування і проведення тренування та їх коригування;
- допомогу у проведенні занять з помічниками керівника тренування та керівниками груп з навчання працівників об'єктів господарської діяльності;
- надання керівникові тренування рекомендацій щодо включення матеріалу до розбору тренування.

Категорично забороняється розкривати тим, що навчаються, задум і план проведення тренування, підміняти керівників та начальників у ході вирішення поставлених завдань, а також втручатися у виконання ними своїх функціональних обов'язків, за винятком, коли рішення керівника або дії можуть призвести до порушення заходів безпеки.

Основою підготовки тренування, його організації та планування є вихідні дані. До вихідних даних належать:

- тема тренування, мета тренування, етапи тренування, навчальні питання;
- склад керівництва, посередників та тих, хто навчається, послідовність залучення їх на тренування та на який термін;
- термін проведення тренування (тривалість);
- район тренування;
- обстановку, на базі якої буде проводитися тренування і т. ін.

Вихідні дані визначає керівник тренування.

При підготовці тренування основну увагу варто приділяти ефективному вирішенню питань захисту населення і матеріальних засобів у надзвичайних ситуаціях, проведенню рятувальних та інших невідкладних робіт в осередках ураження, умілим діям учасників тренування за сигналами ЦО.

Підготовка до тренування здійснюється на підставі наказу начальника ЦО об'єкта, що доводиться до виконавців не пізніше ніж за півтора місяця до початку тренування.

На підставі наказу розробляється календарний план підготовки тренування, у якому визначається зміст заходів, терміни та час їх проведення, а також виконавці. Він обов'язково передбачає: організаційні заходи; розробку документів тренування; підготовку керівництва тренуванням, групи управління та посередників; підготовку учасників тренування; підготовку учбових місць та навчально-матеріальної бази.

Тренування проводиться на території об'єкта з максимальним використанням навчально-матеріальної бази ЦО об'єкта, при цьому виробнича

і навчальна діяльність об'єкта не припиняються, а опрацювання навчальних питань, які потребують залучення максимально можливої кількості людей (наприклад, безаварійне припинення виробництва, евакуація в безпечну зону і т. ін.), проводяться в більш зручний для об'єкта час. Особовий склад формувань ЦО залучається для виконання тільки тих практичних заходів, що визначені планами ЦО об'єкта або безпосередньо виходять із сформованої обстановки.

У ході тренування відпрацьовуються:

- питання комплексу заходів щодо зниження наслідків надзвичайних ситуацій, захисту обладнання і споруд об'єктів, власного майна мешканців, організації, проведення екстреної евакуації та первинного життєзабезпечення людей - на територіях, де існує ймовірність виникнення НС природного характеру;
- питання щодо ведення розвідки та дозиметричного контролю, введення режимів радіаційного захисту, проведення йодної профілактики і евакуації населення, дезактивації місцевості, споруд, техніки, санітарної обробки - на територіях, що можуть опинитися в зоні радіоактивного зараження внаслідок радіаційних аварій;
- питання щодо захисту від СДОР виробничого персоналу та населення прилеглих житлових кварталів, ліквідації наслідків хімічного зараження - на хімічно небезпечних об'єктах.

Загальні заходи, що рекомендується відпрацьовувати при проведенні об'єктових тренувань, незалежно від специфіки об'єкта, це:

- питання інформаційного забезпечення виробничого персоналу та населення, яке мешкає в зоні відповідальності ОГД;
- порядок застосування плану дій органів управління та сил ЦО об'єкта у разі виникнення НС;
- приведення у готовність системи управління об'єктом у НС (пунктів управління, засобів зв'язку і оповіщення, чергових і диспетчерських служб);
- відпрацювання порядку видачі приладів контролю, засобів індивідуального захисту та приведення у готовність щодо використання захисних споруд ЦО;
- організація радіаційного та хімічного спостереження, дозиметричного контролю;
- забезпечення виконання рятувальних та інших невідкладних робіт;
- питання щодо поновлення роботи об'єктів за наслідками НС та створення необхідних запасів матеріалів і устаткування;
- організація досліджень на тренуванні з ЦО.

1. При відпрацюванні питань підвищення стійкості роботи об'єкта:
  - обладнання захисними пристроями, конструкціями енергетичних установок, цінного обладнання та приладів;
  - встановлення на робочих місцях витратних ємностей аварійного зливу отруйних і горючих речовин;
  - обваловування ємностей з сильнодіючими і вогнебезпечними речовинами;
  - перевірка готовності автономних електростанцій;
  - запровадження заходів захисту джерел водозабезпечення і резервуарів з питною водою;
  - підготовка засобів санітарного очищення та прибирання для проведення дезактивації, дегазації і дезинфекції;
  - запровадження заходів щодо безаварійної зупинки роботи обладнання на підприємствах з безперервним технологічним циклом при раптовому відключенні електропостачання для прискореного переведення агрегатів з одного виду палива на інший - резервний;
  - розроблення пристроїв, пристосованих до машин і техніки об'єктів для виконання рятувальних та інших невідкладних робіт, а також робіт, що пов'язані із знезараженням місцевості та споруд;
  - перевірка автоматичних засобів недопущення пожеж і пожежного інвентаря;
  - очищення території від паливних матеріалів та сміття;
  - обробка зовнішніх приміщень вогнезахисним розчином.
2. При проведенні практичних заходів з евакуації можливе відпрацювання питань:
  - обладнання місця роботи евакуаційних органів об'єкта;
  - уточнення списків евакуйованих;
  - перевірка наявності транспортних засобів і їх готовності;
  - уточнення маршрутів піших колон та місць відпочинку.
3. Під час тренувань, у ході виконання завдань з проведення рятувальних робіт можуть опрацьовуватися питання:
  - проведення пошукових заходів щодо розшуку людей в задимлених, засипаних, зруйнованих та завалених будівлях і спорудах;
  - ведення робіт з розкриття споруд та подачі до них повітря;
  - проведення заходів щодо вивільнення людей з-під завалів;
  - проведення рятувальних робіт з евакуації потерпілих з верхніх поверхів будинків та будівель;
  - виведення людей із загазованих та задимлених приміщень;
  - надання першої медичної допомоги потерпілим, евакуація їх з небезпечної зони;

- локалізація осередків пожеж та їх гасіння;
- виведення населення з районів радіаційного забруднення, обладнання пунктів санітарної обробки;
- дезактивація території, споруд, техніки та іншого майна.

Показові тренування є однією з ефективних форм удосконалення

професійної та методичної майстерності фахівців ЦО. Вони проводяться з початком нового навчального року в період підведення підсумків і постановки завдань.

Для проведення тренування, крім звичайних документів, розробляється план проведення показу на тренуванні, де додатково вказуються навчальні цілі для начальників ЦО та інших учасників, основні заходи керівника щодо показу епізодів тренування, місця показу, маршрути переміщення до них.

Контрольні (перевірочні) тренування проводяться у ході інспекторських, підсумкових та контрольних перевірок з метою визначення ступеня готовності, рівня підготовки формувань, а також для перевірки уміння керівного та командно-начальницького складу організовувати та проводити тренування.

Контрольні (перевірочні) тренування готуються і проводяться у скорочені терміни та під контролем осіб, які здійснюють інспекторську чи контрольну перевірку.

Дослідні тренування є важливою формою перевірки та вивчення нових питань теорії та практики дій у надзвичайних ситуаціях, а також застосування нової техніки.

Дослідні тренування проводяться з метою:

- перевірки відповідності організаційно-штатних структур ЦО;
- визначення можливостей техніки об'єкта, яка використовується для проведення рятувальних і інших невідкладних робіт;
- вироблення і визначення найбільш доцільних способів та прийомів застосування формувань і техніки при виконанні завдань;
- пошуку шляхів скорочення строків оповіщення та збору керівного складу і органів управління під час виникнення надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру, а також за планами ЦО;
- вивчення можливостей підвищення стійкості роботи об'єктів в умовах НС.

починається з моменту передачі диспетчером (черговим) інформації про виникнення аварії з виливом (викидом) сильнодіючих отруйних речовин на об'єкті і продовжуються шляхом нарощування обстановки і відповідних практичних дій тих, кого навчають.

На тренуванні можуть опрацьовуватися такі заходи:

а) з диспетчерським персоналом - порядок дій при отриманні сигналів про небезпеку надзвичайної ситуації, оповіщення про надзвичайну ситуацію;

б) з керівним складом ЦО - виявлення та оцінка обстановки на об'єкті при виникненні аварії зі СДОР. Прийняття рішень щодо запобігання або зниження втрат виробничого персоналу. Керування рятувальними та іншими невідкладними роботами при ліквідації наслідків аварії;

в) з особовим складом формувань ЦО - проведення тактико-спеціального заняття по темі "Дії формувань при ліквідації наслідків аварії і проведення рятувальних та інших невідкладних робіт";

г) з робітниками та службовцями - дії у випадку аварії зі СДОР на об'єкті, практичне використання способів та засобів захисту, безаварійне припинення виробництва.

2. Тренування по темі: "Проведення заходів ЦО при планомірному переведенні об'єкта на режим роботи в умовах надзвичайної ситуації".

Ці тренування надає можливість перевірити реальність планів ЦО, при цьому можуть опрацьовуватися такі заходи:

а) з керівним складом ЦО - порядок переведення об'єкта на режим функціонування в умовах надзвичайної ситуації, виконання практичних заходів щодо підвищення стійкості роботи об'єкта господарської діяльності в умовах надзвичайної ситуації, організація і практична видача засобів індивідуального захисту; організація радіаційного і хімічного спостереження і розвідки, оцінка обстановки в осередках хімічного і бактеріологічного ураження (осередку ураження СДОР), організація і керівництво рятувальними та іншими невідкладними роботами в осередках ураження, проведення евакуаційних заходів, організація хімічного і дозиметричного контролю;

б) з особовим складом формувань ЦО - тактико-спеціальне заняття по темі: "Дії формувань ЦО при проведенні рятувальних та інших невідкладних робіт в осередку ураження";

§5. Особливості організації системи цивільного захисту населення в країнах світу

В теперішній час цивільному захисту надається особлива увага, і необхідність координації і об'єднання зусиль при боротьбі з лихами не викликає сумнівів. Сумісні дії декількох країн дозволяють сконцентрувати ресурси для подолання наслідків НС, яких у однієї країни, як правило, виявляється недостатньо.

У ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій і наданні допомоги потерпілому населенню беруть участь і міжнародні організації.

МОЦО - Міжнародна організація цивільної оборони. Вона створена в 1931 році на засновницькій конференції в Парижі і спочатку називалася "Міжнародна організація по захисту цивільного населення у військовий час". В 1958 році була перейменована в Міжнародну організацію цивільної оборони (МОЦО). Штаб-квартира знаходиться в м. Женева (Швейцарія).

У відповідності з прийнятим статутом, метою МОЦО є розвиток і удосконалення організації ЦО, методів і технічних засобів, що дозволяють попередити або зменшити наслідки застосування засобів військової боротьби у військовий час або стихійних лих в мирний час.

Головною діяльністю МОЦО є підготовка професійних кадрів ЦО, що здатні діяти в умовах кризи. Навчання й інформування населення також є одним з пріоритетних напрямків діяльності МОЦО.

Велике значення в системі захисту населення в світі має міжнародне гуманітарне право, яке забезпечує захист жертвам збройних конфліктів і в наш час складає приблизно понад 600 положень Женевських Конвенцій та Додаткових Протоколів до них.

Вони належать до найважливіших міжнародних документів, які захищають людську честь та гідність під час війни.

В другій половині XX століття Женевські Конвенції врятували мільйони життів, ставши щитом захисту від варварського і негуманного ставлення, променем надії у вогнищі війни. В XXI столітті кожна людина має усвідомлювати, що повага до людського життя і гідності, навіть під час збройного конфлікту, є наріжним каменем земної цивілізації, а також те, що навіть війна має свої межі.

3. “Про поводження з військовополоненими”.
4. “Про захист цивільного населення під час війни”.

Конвенціями висуваються вимоги, що особи, які не беруть безпосередньої участі у воєнних діях, а також особи, недієздатні внаслідок хвороби, поранення, взяття у полон чи з інших причин, - повинні поважатися, щоб їм надавався захист від наслідків війни і щоб усім, хто страждає, без винятку, надавалася необхідна допомога чи необхідний догляд.

Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ) як ініціатор міжнародного гуманітарного права у 1963 р. прийшов до висновку, що Женевські Конвенції 1949 р., зберігаючи своє значення, стали недостатніми в умовах сучасних воєн і вже не будуть здатними надати жертвам необхідний захист. Тому він запропонував проекти двох Додаткових Протоколів, які обговорювалися на різних високих рівнях протягом майже десяти років. У 1969 р. в Стамбулі міжнародна конференція Червоного Хреста надала МКЧХ офіційний мандат, і, починаючи з цього часу, юристи МКЧХ мали можливість розпочати підготовчу роботу, результатом якої було прийняття у червні 1977 р. в Женеві представниками 102 країн на дипломатичній конференції двох Додаткових Протоколів Женевських Конвенцій 1949 року, які були підписані від імені СРСР в Берні у 1977 р. і ратифіковані Верховною Радою СРСР 4 серпня 1989 р., вимоги яких повинні виконуватися:

- під час міжнародних збройних конфліктів (Протокол № 1);
- під час неміжнародних збройних конфліктів (Протокол № 2).

Починаючи з того часу, ці тексти стали своєрідним загальним надбанням, на яке відтепер можна було посилатися за певних обставин та знання яких стало необхідним як для фахівців, так і для широкої громадськості.

Через Додаткові Протоколи цей захист поширюється на кожну особу, що постраждала в результаті збройного конфлікту. Окрім цього, сторонам, які беруть участь у конфлікті, та комбатантам ставиться за обов'язок утримуватися від нападу на цивільне населення та цивільні об'єкти, а також вести свої воєнні дії відповідно до загально-визначених правил та законів гуманності.

Усі чотири Женевські Конвенції та Додаткові Протоколи спрямовані на захист жертв війни. Але кожний з цих документів має свої повноваження та сфери застосування.

Перша Женевська Конвенція “Про поліпшення долі поранених та хворих у діючих арміях” та Друга Женевська Конвенція “Про поліпшення

долі поранених, хворих та осіб зі складу збройних сил, які зазнали корабельної аварії на морі” забезпечують захист поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії.

Цивільне населення, згідно з цими Конвенціями, повинно ставитися з повагою до поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, навіть якщо вони належать до ворожої сторони, а також не повинно допускати актів насильства щодо них. Цивільним особам дозволяється підбирати та доглядати поранених та хворих, не роблячи різниці між ними, за що вони не повинні зазнавати ні покарання, ні переслідувань. Навпаки, цим особам належить надавати підтримку в їхніх діях.

Окрім питань захисту хворих та поранених, Перша і Друга Женевські Конвенції надають велику увагу питанням захисту медичного та духовного персоналу, обладнання, установ та споруд, а також персоналу (адміністратори, водії, кухарі та інші), який використовується постійно або тимчасово виключно для адміністративно-господарського забезпечення медичних формувань або санітарно-транспортних засобів.

Цей персонал, згідно з Конвенціями, користується розпізнавальною емблемою Червоного Хреста або Червоного Півмісяця на білому полі і посвідченнями. Він може мати зброю для самооборони чи захисту своїх поранених та хворих.

Третя Женевська Конвенція “Про поводження з військовополоненими” визначає статус комбатанта та військовополоненого. Згідно з Конвенцією, особи, які входять до складу збройних сил, що перебувають у конфлікті, є комбатантами (окрім медичного та духовного персоналу), а будь-який комбатант, який потрапляє під владу супротивної сторони, стає військовополоненим.

Держава, що утримує військовополонених, зобов’язана безкоштовно забезпечити їх достатньою кількістю їжі, обмундируванням, а також житловими умовами, прирівняними до тих, що надаються її власним військам, і медичною допомогою, якщо цього буде вимагати здоров’я військовополонених.

Військовополоненим, за винятком офіцерів, може бути поставлена вимога виконувати роботу за невелике винагородження та в умовах, які, щонайменше, не гірші від умов праці громадян держави, яка утримує полонених. Однак їх не повинні примушувати до діяльності військового характеру, а також до небезпечних робіт, які загрожують їхньому здоров’ю, або до принизливих робіт.

Військовополонені, які визнані тяжкохворими та тяжкопораненими, підлягають репатріації. Після закінчення воєнних дій військовополонені повинні бути негайно звільнені.

Четверта Женевська Конвенція “Про захист цивільного населення під час війни” проголошує певні елементарні норми захисту, що стосуються кожної особи, яку зачепив збройний конфлікт, незалежно від її національності чи території, на якій вона проживає.

Особливу увагу Четверта Конвенція приділяє цивільним особам (які перебувають під владою противника), що поділяються на дві категорії:

- цивільні особи, які перебувають у країні противника;
- населення на окупованій території.

Обидві ці категорії за будь-яких обставин мають право на повагу до їхньої особистості, честі, сімейних прав, релігійних переконань, обрядів, звичок та звичаїв. З ними завжди повинні поводитися гуманно, до них не повинні застосовуватися ніякі заходи примусу.

Велика увага надається питанню захисту цивільних об’єктів.

Всі об’єкти, які не є військовими, належать до цивільних і вони не повинні бути об’єктами нападу і репресій.

Відносно цивільних об’єктів забороняється:

1. Здійснювати будь-які ворожі акції проти історичних пам’яток, творів мистецтва та місць відправки культу, що становлять культурну і духовну спадщину народів.
2. Напади на об’єкти, необхідні для виживання цивільного населення, використання голоду серед цивільного населення як методу ведення війни. Це стосується таких об’єктів, як: запасів продуктів харчування, сільськогосподарських районів, які виробляють продукти харчування, посівів, худоби, споруд для постачання та забезпечення запасів питної води, іригаційних споруд. Окремо обговорюється захист природного середовища.

Для полегшення розпізнавання таких об’єктів конфліктуючі сторони повинні (мають право) позначати їх спеціальним міжнародним знаком у вигляді трьох кіл яскраво-оранжевого кольору однакового розміру, розташованих на одній осі, на відстані одне від одного, рівній одному радіусу кола.

6-й розділ Четвертої Конвенції цілком присвячений Цивільній обороні і доповнений Першим Додатковим Протоколом.

У ст. 61 подається визначення і сфера застосування цивільної оборони:

“Цивільна оборона - це виконання деяких або всіх названих нижче гуманітарних завдань, спрямованих на захист цивільного населення

від небезпеки і допомогу йому в усуненні безпосередніх наслідків воєнних дій або лиха, а також створення умов, необхідних для його виживання.

Такими завданнями є:

- оповіщення;
- евакуація;
- надання сховищ та їх обладнання;
- проведення заходів із світломаскування;
- рятувальні роботи;
- медичне обслуговування, у тому числі перша допомога, а також релігійна допомога;
- боротьба з пожежами;
- виявлення та визначення небезпечних районів;
- знезараження та інші подібні заходи захисту;
- термінове надання житла та постачання;
- термінова допомога у встановленні та підтримці порядку в районах лиха;
- термінове поновлення необхідних комунальних служб;
- термінове поховання трупів;
- допомога у збереженні об'єктів, вкрай необхідних для виживання;
- додаткова діяльність, що є необхідною для здійснення будь-якого з вищенаведених завдань, а також планування і організація та інші”.

Організації цивільної оборони - це ті установи та інші організаційні одиниці, які організовані або уповноважені компетентною владою сторони, що перебуває у конфлікті, виконувати будь-яке з цих завдань і які використовуються виключно для їх виконання.

“Персонал” організацій цивільної оборони визначає таких осіб, які призначені стороною, що перебуває в конфлікті, виключно для виконання завдань цивільної оборони.

“Матеріальна частина” організацій цивільної оборони - це обладнання, матеріали і транспортні засоби, які використовуються цими організаціями для виконання завдань цивільної оборони.

В ст. 62 мова йде про загальний захист цивільних організацій цивільної оборони.

Надання захисту, на який мають право цивільні організації цивільної оборони, їх персонал, будівлі, сховища і матеріальна частина, припиняється лише в тому випадку, якщо вони, окрім своїх власних завдань, вдаються до дій, які завдають шкоди супротивнику або використовуються для застосування таких дій. Однак надання захисту може припинитися

лише після того, як буде зроблено попередження і після того, якщо таке попередження не береться до уваги.

До дій, які вважаються діями, що завдають шкоди супротивнику належать:

- виконання завдань цивільної оборони під керівництвом або контролем військової влади;
- співробітництво цивільного персоналу цивільної оборони з військовим особовим складом у виконанні завдань цивільної оборони або залучення певної кількості військовослужбовців до цивільних організацій цивільної оборони;
- обставини, за яких виконання завдань цивільної оборони стає корисним для жертв зі складу військовослужбовців, тим, які мають поранення та вийшли з бойової готовності.

Формування цивільних організацій цивільної оборони за військовим зразком та обов'язкова служба в них також не позбавляють їх захисту, який надається цією статтею.

Міжнародне гуманітарне право, яке захищає людину від наслідків війни, стосується кожного з нас, однак воно недостатньо відоме усім людям. За яких обставин можна посилатися на це право, і який захист воно може забезпечити?

“Гуманітарне право є гілкою міжнародного суспільного права, воно проникло духом людяності та зосередження на захисті особи”. Ця цитата, що запозичена з праці Жана Піке, визначає обсяг застосування цього права, мета якого - “пом'якшити страждання усіх жертв збройних конфліктів, які потрапили до рук противника, чи то будуть поранені, хворі, жертви корабельної аварії, військовополонені, чи цивільні особи”.

Виконання гуманітарного права різко змінило це положення: відтепер держави пов'язані загальною угодою, яка застосовується за будь-яких обставин.

Рідко коли гуманітарне право не поважалося так, як тепер. Зараз світова спільнота має справу із зростанням кількості конфліктів, які характеризуються наявністю багатьох протидіючих збройних угруповань, розпадом державних структур і зникненням різниці між політичними акціями і звичайною злочинністю.

Світова спільнота, намагаючись зупинити цей потік насильства вжила ряд заходів, найважливішими з яких є створення Міжнародного кримінального суду. Згідно зі Статутом, ухваленим 17 липня 1998 р. в Римі, до компетенції суду належать розгляд судових справ та винесення вироків стосовно осіб, які вчинили воєнні злочини під час будь-якого конфлікту.

Події в Югославії свідчать, що під час конфлікту всі сторони допускали порушення міжнародного гуманітарного права: натовська авіація завдавала ударів по хімічних комбінатах - об'єктах, руйнування яких спричиняло серйозну шкоду цивільному населенню та довкіллю, крім того, під час бойових дій постраждала навіть колона косовських біженців, лікарні, китайське посольство в Белграді.

Сучасний досвід свідчить, що потреба в Женевських конвенціях і надалі залишатиметься імперативом новітнього періоду в історії людства, оскільки і в ХХІ столітті не виключається виникнення нових кровопролитних збройних конфліктів. Кількість їхніх жертв може бути значно більшою, ніж у минулому, - через зростання кількості населення, загострення боротьби за енергоресурси та сировину, накопичення озброєнь у сторін, що воюють, застосування нових видів зброї, спалах сепаратизму тощо.

Україна, яка відмовилась від потужного ядерного арсеналу, проголосила позаблоковий статус, бере активну участь в операціях з підтримки миру в різних куточках світу, послідовно виступає за мирне вирішення всіх суперечок, а також за неухильне дотримання положень Женевських Конвенцій в разі виникнення міжнародних та неміжнародних конфліктів.

Для забезпечення дотримання Конвенцій необхідні спільні зусилля авторитетних міжнародних організацій, таких як ООН, ОБСЄ, МКЧХ, а також розуміння та всіляка підтримка з боку держав світової спільноти. Важливим є також зважений підхід до проблем, що виникають, остаточна відмова від "подвійних стандартів" при розв'язанні конфліктів, застосування всіх наявних засобів, передусім мирних, для забезпечення надійного захисту жертв війни.

Успішна діяльність МОЦО багато в чому визначається її тісною взаємодією з ЮНДРО та іншими міжнародними організаціями.

ЮНДРО - Відділ координатора ООН з надання допомоги в разі стихійних лих. Був заснований в 1971 році за рішенням Генеральної Асамблеї ООН. Є органом надання допомоги потерпілим в разі стихійних лих, призначений для мобілізації ресурсів і координації дій різних організацій в системі ООН для надання допомоги країнам, що потерпають від лиха. Відділ підготував ряд документів, які об'єднані в 12 томів і присвячені питанням підготовки до стихійних лих і зниження їх наслідків.

МАГАТЕ - Міжнародне агентство з атомної енергетики - спеціалізований заклад ООН. Створено в 1957 році для розвитку міжнародного співробітництва в галузі мирного використання атомної енергетики (до нього входять 110 країн світу).

ЮНЕП - Заклад ООН по програмі навколишнього середовища (програма ООН з навколишнього середовища). Займається розробкою основ і методів комплексного наукового планування і управління ресурсами біосфери, створений у 1972 р., в який входять США, Великобританія, Франція, Італія і інші країни.

В теперішній час дев'ять західноєвропейських країн підписали угоду про запобігання наслідкам стихійних лих і захисту від них. До цих країн належать Франція, Італія, Іспанія, Португалія, Мальта, Греція, Сан-Маріно, Туреччина. Угода передбачає також створення мережі спеціальних центрів по обміну інформацією і підготовці спеціалістів. У відповідності з цією угодою в Туреччині створений Європейський учбовий центр підготовки до стихійних лих (АФЕМ).

Для об'єднання зусиль із запобігання та поліпшення інформованості світової спільноти при ООН існує програма обізнаності та готовності до аварійних ситуацій на локальному рівні (АРЕБЕ). Одним з основних завдань програми АРЕІХ є підвищення обізнаності як спеціалістів, так і населення щодо можливих техногенних і природно-техногенних надзвичайних ситуацій.

Існують аналогічні чи близькі за завданням національні організації в Америці, Європі, Азії, наприклад, у США - СЕРРО (Офіс з готовності та запобігання надзвичайним ситуаціям з хімікатами), у Франції - АРІА (Аналіз та дослідження інформації про аварії), в Індії - МСА (Управління аваріями з хімічними речовинами).

На сьогодні прийнята міжнародна емблема ЦО - це блакитний трикутник на оранжевому полі. Вона має важливе значення, тому що дозволяє виокремити людей і власність, яким надається захист. Ця емблема використовується національними службами ЦО багатьох країн світу.

В кожній державі, відповідно до Конвенцій ООН, створюються і функціонують відповідні системи захисту населення при надзвичайних ситуаціях.

Нижче розглянуто особливості дії таких систем в Росії, США, Німеччині, Франції, Великобританії, Італії, Швеції, Японії.

Цивільна оборона Росії. На сьогоднішній день в Росії, як і в Україні, створена єдина державна система попередження та ліквідації надзвичайних ситуацій.

Міністерство має в безпосередньому підпорядкуванні спеціальні військові формування: центральний аеромобільний рятувальний загін, авіаційне підприємство та національний корпус надзвичайного гуманітарного реагування.

Підготовка кадрів проводиться в спеціалізованих навчальних закладах. Наукові та конструктивні розробки в галузі техніки і технології здійснюються в науково-дослідному інституті ЦО НС.

Робота з попередження стихійних лих і техногенних катастроф будується на основі моніторингу та прогнозів, що проводяться в науково-дослідних інститутах, аналітичних службах і лабораторіях, які належать до різних відомств.

Відповідно до російського законодавства МНС, при виникненні лих і катастроф, має змогу залучити сили та засоби інших відомств - міліцію, пожежних, медиків, військові частини, будівельні та транспортні організації. Для ліквідації наслідків великих катастроф залучаються державні фінансові та матеріальні ресурси.

Для надання допомоги іноземним державам в проведенні рятувальних робіт використовуються такі формування, як Центральний аеромобільний рятувальний загін, експедиційний госпіталь, автомобільна колона, авіаційне підприємство.

Гуманітарна допомога формується з державних резервів. Елітним підрозділом швидкого реагування МНС Росії є Центрорят. Він виконує першочергові пошуково-рятувальні роботи, доставляє формування експертів, засоби порятунку та виживання, вантажі гуманітарної допомоги в зони надзвичайних ситуацій, організовує медичну допомогу, здійснює евакуацію потерпілих. Аеромобільний експедиційний госпіталь може прийняти одночасно 150 потерпілих.

Цивільна оборона США почала формуватися в 1950 р. після прийняття федерального закону про цивільну оборону. Призначалася вона спочатку для захисту міст та промислових центрів від масованих нальотів авіації можливого противника, потім - від ядерних ударів. На випадок війни створювалася система оповіщення, мережа сховищ і укриттів, передбачалося проведення евакуації з небезпечних районів.

Формувань ЦО в США немає. Для проведення рятувальних робіт і ліквідації наслідків катастроф залучаються підрозділи національної гвардії, протипожежної служби, поліції, спеціалізованих аварійно-рятувальних загонів підприємств, різні добровільні організації.

Відповідальність за організацію ЦО в масштабі країни покладалася на міністра оборони, в штатах - на їх губернаторів, в містах - на

мерів. З 1978 р. питаннями ЦО займається Федеральне агентство з дій у надзвичайних ситуаціях (ФЕМА), підпорядковане безпосередньо Президенту.

Загальні принципи ліквідації наслідків катастроф у США полягають у:

1. Розробці і затвердженні міжвідомчого федерального плану заходів при виникненні надзвичайних ситуацій.

2. Проведенні підготовчої роботи (включаючи польові навчання і спеціальні курси) з усіма відомствами й організаціями, які причетні до ліквідації наслідків катастроф, визначення їх обов'язків, механізму взаємодії за горизонталлю і вертикаллю.

3. Наявності чіткої дублюючої оперативної системи багатоканального оповіщення про катастрофу.

4. Проведенні оперативної розвідки для оцінки масштабів руйнувань та людських жертв, визначення уцілілих місцевих ресурсів, розміру і характеру необхідної федеральної допомоги.

5. Швидкому розгортанні центральних і регіональних формувань і координуючих центрів для надання допомоги постраждалому штату у здійсненні рятувальних, медичних та інших заходів у зоні лиха.

6. Взаємодії різних міністерств, відомств і агентств при ліквідації катастроф із виділенням провідного міністерства відповідного напрямку.

7. Ліквідації медичних наслідків катастрофи, відповідно до військово-медичної доктрини, що визначає єдині вимоги до виявлення і винесення потерпілих із завалів, надання їм медичної допомоги і лікування, проведення медичного сортування, евакуації за призначенням у польові і стаціонарні лікувальні установи, здійснення заходів спеціального захисту населення, медичного персоналу й об'єктів від хімічного, радіаційного та іншого зараження.

8. Регулярному оповіщенні населення, засобів інформації і персоналу про обстановку в осередку ураження, правила поведінки населення, запобіжні заходи.

Під егідою ФЕМА і при безпосередньому керівництві розроблено і затверджено Федеральний план заходів щодо ліквідації осередків катастроф.

План передбачає надання федеральної допомоги, спрямованої, насамперед, на захист людей, установ громадської охорони здоров'я і власності, забезпечення національної безпеки. Він не стосується будівництва житла, позик і грантів, наданих окремим громадянам і місцевій адміністрації для остаточної ліквідації наслідків катастрофи.

Федеральні міністерства й агентства, які включені у План як головні виконавчі установи відповідного розподілу, здійснюють свою діяльність під керівництвом федерального координатора, призначеного Федеральним агентством з питань надзвичайних ситуацій від імені Президента США.

У випадку виникнення декількох катастроф у різних районах вводиться в дію план одночасного надання допомоги постраждалим штатам. У кожний осередок направляється федеральний координатор, а центральні міністерства і відомства спрямовують туди необхідну допомогу, відповідно до їхніх відкоригованих запитів.

На підставі подання ФЕМА і петиції губернатора Президент країни видає спеціальний указ про введення надзвичайного стану і надання федеральної допомоги штату, який постраждав (штатам). У виняткових випадках, згідно з законодавством, президент може ввести надзвичайний стан у штаті без петиції губернатора. Після цього ФЕМА посилає у зону лиха свого координатора, дає вказівки щодо розгортання формувань і установ в осередку і за його межами. Головні відомства й агентства спрямовують виділені сили і засоби для ліквідації наслідків катастрофи, відповідно до Федерального плану і конкретних заявок штатів, які постраждали, після їх коригування на центральному рівні. Фінансове відшкодування витрат на ліквідацію катастрофи здійснює ФЕМА, відповідно до законодавства з цього питання.

Позитивним у цій системі є визначення субординації, розподіл обов'язків всіх організацій-учасників і визначення механізму їх взаємодії. Недолік полягає у наявності надто великої кількості міністерств, відомств, агентств, установ і тимчасових формувань, які беруть участь у ліквідації наслідків катастрофи. Навіть неповний їх список містить понад 150 назв, причому багато хто з них має дублюючі функції. Така структура є занадто громіздкою і важко керованою з єдиного центру.

Цивільний захист Німеччини. В останні роки в Німеччині прийнято говорити не про цивільну оборону, а про цивільний захист населення, житла і робочих місць, життєво важливих цивільних підприємств, установ, культурної спадщини. Вирішення всіх питань, пов'язаних з організацією захисту населення і територій від НС природного, техногенного і воєнного характеру, покладено на Міністерство внутрішніх справ, яке здійснює:

- координацію загальних зусиль країни щодо реалізації державної політики в цій сфері;
- інформаційне забезпечення керівництва країни і земель при загрозі і виникненні НС, попередження населення про лиха;

- керівництво проведенням заходів щодо захисту населення та їх оперативне планування;
- підготовку органів управління і особового складу аварійно-рятувальних та інших формувань до виконання покладених на них завдань, а також населення до дій на випадок виникнення надзвичайної ситуації.

Гри Міністерстві внутрішніх справ створений постійний комітет з ЦО, якому підпорядковуються відділи ЦО міністерств внутрішніх справ земель.

Особливістю організаційної структури системи захисту населення, об'єктів економіки від НС в мирний та воєнний час слід вважати створення при Міністерстві внутрішніх справ непостійно-діючого штабу з ліквідації наслідків катастроф і комісії з організації захисту населення від зброї масового ураження. Штаб і комісія включаються у роботу тільки при необхідності, звичайно за проханням уряду землі, на території якої сталася НС.

Стосовно сил і засобів, призначених для виконання завдань захисту населення і територій від НС в мирний і воєнний час, головною службою в Німеччині вважається Служба захисту від катастроф. До її складу входять пожежні і санітарні формування, а також федеральне управління технічної допомоги.

Для надання допомоги постраждалим в надзвичайних ситуаціях мирного і воєнного часу в Німеччині існує ціла система служб і організацій: протипожежна служба; німецький Червоний Хрест; Товариство рятування життя; Союз самаритян; Мальтійська служба допомоги та ін.

В країні створена значна мережа сховищ і укриттів, за деякими даними вона розрахована на 50% населення. Система оповіщення країни налічує більш ніж 65 тисяч сирен. Крім того, для оповіщення застосовується радіо і телебачення.

Цивільний захист Франції. Система попередження і ліквідації НС природного та техногенного характеру побудована аналогічно системі Німеччини. Вона розглядається як найважливіша складова національної оборони країни. У Франції загальне керівництво системою захисту населення і територій у мирний та воєнний час здійснює Міністр внутрішніх справ через Департамент Цивільного захисту.

Головні напрямки діяльності системи: попередження, прогнозування, планування, оповіщення населення, організація системи за ієрархічними ознаками і т. ін.

Для виконання завдань ЦО на всіх рівнях державного управління створені спеціальні органи управління цивільного захисту. Такі ж органи є у воєнних округах, які в умовах НС спільно взаємодіють з органами воєнного управління і цивільного захисту.

Питаннями цивільного захисту, окрім штатних органів, займається ряд громадських організацій, в тому числі національна рада цивільного захисту, яка об'єднує більш ніж 30 урядових, професійних та інших організацій, а також вища Комісія цивільного захисту, в яку входять 200 парламентаріїв і ряд провідних посадових осіб регіонального рівня.

Для проведення рятувальних та інших невідкладних робіт під час ліквідації НС залучаються військові частини, спеціально підготовлені для гасіння лісових пожеж, ліквідації морського забруднення, а також пожежники, поліцейські, медичні, саперні та інші спеціалізовані підрозділи. До останніх належить оперативний координаційний центр КОДИСК, який здійснює цілодобове спостереження за всією територією Франції та інформування Уряду і знаходиться в постійному контакті з двома іншими спостережними центрами: армійським (КОА) і Міністерства закордонних справ (СЕЛЮР) для проведення гуманітарних операцій.

Цивільна оборона Великобританії. Організація системи захисту населення і територій від НС ґрунтується на досвіді організації рятування людей, культурних і матеріальних цінностей від бомбардувань під час Першої та Другої світових війн і наступних збройних конфліктів.

Ця система практично не відрізняється від подібних систем Німеччини і Франції. Ідентичні також і завдання: планування, підготовка персоналу, координація діяльності державного управління і місцевих органів влади в повсякденних умовах і при веденні рятувальних та інших невідкладних робіт, а також організація зв'язку і оповіщення.

Загальне керівництво системою здійснює Міністерство внутрішніх справ через відповідні управління і міжміністерський плановий комітет, що координує діяльність міністерств і відомств.

На місцевому рівні виконання основних заходів організовують ради графств, адміністративних районів, муніципалітетів міст через спеціально створені комітети.

Подібно до американського ФЕМА, система Великобританії не має своїх власних сил і засобів, за винятком корпусу спостереження, призначеного для радіаційної розвідки і дозиметричного контролю.

Военно-політичне керівництво докладає максимум зусиль для підготовки населення до дій в умовах НС і кваліфікованих кадрів у сфері попередження і ліквідації їх негативних наслідків.

Цивільний захист Італії. В країні створена спеціальна організаційна структура - Національна служба цивільного захисту.

Загальне керівництво і координацію діяльності цієї служби на державному рівні здійснює Міністр із справ координації цивільного захисту через Міністерство цивільного захисту, яке відповідає за:

- підготовку населення до дій у випадку виникнення НС;
- надання допомоги постраждалим районам країни;
- розробку і реалізацію програм прогнозування НС та їх попередження.

Забезпечує єдине керівництво ЦО і координує діяльність всіх її служб Оперативний комітет цивільного захисту при Міністерстві із справ координації цивільного захисту. В його склад входять представники вищого керівництва державних органів влади.

На регіональному рівні керівництво ЦО здійснює комісар через відповідні відділки. На місцевому рівні в провінціях і комунах - відповідно префект або мер.

Основу сил і засобів цивільного захисту Італії складають: Національний корпус протипожежної охорони, підрозділи Збройних сил, поліція, Державний корпус охорони лісів, Національний корпус альпійської служби, італійський Червоний Хрест, організація національної санітарної служби та ін.

Цивільна оборона Швеції. ЦО Швеції є складовою загальної системи оборони країни. Загальне керівництво ЦО здійснює Міністр оборони через управління ЦО. Начальник цього управління є одночасно і начальником (генеральним директором) ЦО країни, очолює Національну раду з ЦО, усі 7 членів якої призначаються особисто королем.

В країні створена значна кількість захисних споруд. Як правило, вони розташовуються в найбільших містах. Є сховища скального типу, вирубані в гірських породах на глибині 15-20 м. їх загальна місткість складає близько 100 тис. чоловік. Засобами індивідуального захисту планується забезпечити кожного мешканця країни.

За своїм призначенням і функціями, що виконуються, ЦО Швеції поділяється на місцеву (в дільницях, муніципалітетах, загалах) і регіональну (в округах і районах). Основу складають сили і засоби місцевої ЦО. Вони представлені службами: управління, аварійно-рятувальною, протипожежною, медично-санітарною, протирадіаційного і протихімічного захисту, охорони і підтримання порядку. Вирішенням завдань мирного часу займається рятувальна служба. Її сили залучаються до робіт при ліквідації пожеж, повеней, аварій на хімічних виробництвах, усіх видах транспорту.

Цивільна оборона Японії. В цій країні немає спеціально створеної організаційної структури для захисту населення і об'єктів економіки, територій від різних НС. Цю функцію виконує Центральна рада із захисту від НС, яку очолює прем'єр-міністр країни і відповідні ради із захисту від НС префектур і населених пунктів на чолі із губернаторами пре

фектур, мерами міст і старостатами сіл. Членами Центральної ради є керівники провідних міністерств і відомств країни, президент товариства Червоного Хреста Японії і голова директорської ради банків Японії.

Основні завдання Центральної ради:

- планування заходів із захисту від лих і повсякденний контроль їх виконання державними відомствами, громадськими, напівгромадськими і акціонерними організаціями;
- розробка і впровадження в життя Основного плану захисту від НС і план невідкладних заходів в умовах НС;
- організація моніторингу і спостереження за сейсмічною обстановкою на території країни, а також станом об'єктів навколишнього природного середовища;
- розвиток і удосконалення нормативно-правової бази з питань захисту від НС.

При цьому необхідно підкреслити, що під час надзвичайної небезпеки чи очікуванні стихійних лих на базі Центральної ради і під її контролем створюються Центральний штаб з ліквідації наслідків лиха або Центральний штаб з невідкладних заходів в умовах НС. При префектурах і адміністраціях місцевих органів влади на базі рад із захисту від лих створюються штаби з ліквідації наслідків НС або штаби з невідкладних заходів в умовах НС.

Отже, в організації і функціонуванні цивільної оборони в різних країнах є багато спільного:

1. Ці системи, незважаючи на зниження загрози ядерної війни і вихід на перший план питань попередження техногенних аварій і стихійних лих, негайного реагування у випадку їх виникнення і ведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт, як і раніше відіграють велику роль у забезпеченні національної оборони і виконання оборонних заходів.
2. Керівництво системами здійснюється на урядовому рівні безпосередньо або через Міністерство оборони чи Міністерство внутрішніх справ, або через спеціально створені органи державної влади.
3. Вирішення питань організації дій в екстремальних ситуаціях покладено на міністерства і відомства, що володіють відповідними силами і засобами і мають високий ступінь оснащення, а також на місцеві органи влади, підтриманню яких у постійній готовності до дій у НС в Росії, США, Німеччині, Франції, Великобританії, Італії, Японії і багатьох інших країнах надається особлива увага тому, що вони, в першу чергу, організовують і проводять найбільший обсяг рятувальних та інших невідкладних робіт. Крім цього, для вирішення питань з ліквідації наслідків аварій і стихійних лих залучаються громадські організації і добровольці.

4. В усіх країнах створені сучасні системи управління силами і засобами, добре обґрунтовані системи підготовки керівного складу і персоналу аварійно-рятувальних та інших формувань, навчання населення діям у НС різного характеру.

Таким чином, аналіз досвіду зарубіжних країн показує, що створені ними системи захисту населення і територій від НС природного, техногенного та воєнного характеру здатні досить ефективно забезпечити життєдіяльність людей і суспільства, об'єктів економіки та інфраструктури у випадку їх виникнення.

Міжнародне співробітництво в галузі цивільного захисту. Міжнародне співробітництво з іншими державами в галузі цивільної оборони (захисту) здійснюють Кабінет Міністрів України і центральний орган виконавчої влади з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи в межах прав і повноважень, передбачених законодавством.

Співробітництво здійснюється з питань обміну досвідом цивільної оборони і ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, створення і оснащення сил цивільної оборони, спільних дій у разі надзвичайних ситуацій.

Кабінет Міністрів України приймає рішення про участь України в Міжнародній організації цивільної оборони та в операціях європейських держав з надання допомоги у разі стихійного лиха.

Україна як суверенна держава, підтримуючи зусилля ООН в галузі надання міжнародної надзвичайної допомоги, поважаючи і підтверджуючи загальновизнані норми і правила, які існують в рамках різних міжнародних, регіональних та субрегіональних організацій, відповідних міжнародних конвенцій та угод, бере активну участь у співробітництві в галузі надання міжнародної допомоги у разі виникнення надзвичайних ситуацій. Зокрема, Україна є учасницею Угоди між Урядами країн-учасниць Чорноморського Економічного Співробітництва (Болгарія, Вірменія, Греція, Грузія, Молдова, Росія, Румунія, Україна) про співробітництво у наданні надзвичайної допомоги і ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру (від 15 квітня 1998 р.). Також між Україною та США 5 червня 2000 р. підписаний меморандум про взаєморозуміння в галузі попередження та ліквідації надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру. Україна бере активну участь в спільному розв'язанні проблем техногенно-екологічної безпеки з країнами-сусідами - Росією, Угорщиною, Польщею, Словаччиною, Румунією, Молдовою, Білоруссю, що реалізується через двосторонні договори та спільні проекти.